Д-РЪ Л. НИДЕРЛЕ.

МАКЕДОНСКИЯТЪ ВЪПРОСЪ

Преведе отъ чешки

С. Сребровъ.

СОФИЯ
Придворна Печатница Бр. Прошекови
1902.

Българите в Западните Балкани 1919

ПРЕДГОВОРЪ.

Измежду богатата литература по македонския въпросъ едва ли има книга, която да ни запознава тъй прегледно, тъй обективно съ неговата същина, както брошурата на Д-ръ Л. Нидерле. Запознатъ добре съ цѣлата огромна литература по въпроса, която той съобщава и намъ, често даже и съ вестникарските статии, авторътъ е съумѣлъ само въ две коли да ни изложи неговото историческо развитие, неговата политическа и етнологична страна.

Луборъ Нидерле е виденъ чешки младъ ученъ (роденъ на 1865 г.) и професоръ по археология и етнология на чешкия университетъ. Книгата му по македонския въпросъ може да се смѣта като резултатъ на неговите етнологични студии. Освенъ нея и покрай нѣколко по голѣми работи специално за Чехия и по малки статии изъ разните области на археологията, антропологията и народописа, той е написалъ и следните отъ по общъ характеръ и по крупни трудове: *Nástin dějin antropologie* (Очеркъ по историята на антропологията, Прага 1899. Отпечатъкъ отъ „Atheneum“; излѣзълъ е и въ полски преводъ въ „Wisla“); *Lidstvo v době předhistorické se zvláštním zřetelem na země slovanské* (Прага 1893—94; излѣзло е и въ руски преводъ подъ заглавие „Человѣчество въ доисторическія времена“, Петербургъ 1896; полска преработка излиза въ „Światowit“ 1889 и сл.); *O původu Slovanů* (За произхода на Славяните, Прага 1896; срв. къмъ него и Zur Frage über den Ursprung der Slaven — Къмъ въпроса за произхода на Славяните, Прага 1899); *Starověké zprávy o zeměpisu vých. Evropy* (въ „Rozpravy čes. akad.“, Прага 1899; излиза на руски въ публикациите на Казанския университетъ). Всички тези книги и статии могатъ се смѣта като приготовителна работа къмъ монументалното дѣло *Slovanské starožitnosti* (Сла-

Българите в Западните Балкани 1919

вянски старини), което, писано по последната дума на науката, ще образува pendant къмъ Шафариковите Starožitnosti. Въ Шафариковъ духъ се ръководи и друго голѣмо предприятие на Нидерле: *Věstník slovanských starožitnosti* (Вестникъ за слвянски старини), основанъ отъ него на 1898 г. и редактиранъ тъй майсторски, че скоро направи голѣмъ успѣхъ и намѣри подкрѣпа задъ граница. Отъ 1901 г. това списание се явява въ нова форма, значително разширена, съ заглавие *Věstník slovanské filologie a starožitnosti* (Вестникъ за славянска филология и старини, редактиранъ заедно съ проф. Ф. Пастърнекъ, Г. Поливка и Г. Зубати), като се прави съ него смѣлъ опитъ да се съсредоточатъ славянските студии пакъ въ Прага, както това е било въ времето на Шафарика.

Ние можемъ само да бъдемъ благодарни на учени като Л. Нидерле, които покрай своите главни научни студии отдѣлятъ сегизъ тогизъ по малко време и обръщатъ перото си за защита на истината по въпроси, какъвто е македонскиятъ, истина, що заинтересувани малки и велики народи гледатъ да прикриватъ за постигане на свои користни цели.

По изричното желание на автора поправиха се въ превода на книгата две три фактически неточности.

Преводачътъ.

—

Българите в Западните Балкани 1919

I.

Южнославянскиятъ свѣтъ на Балканския полуостровъ се вълнува презъ последните 20 години отъ тъй наречения македонски въпросъ; за него се говори постоянно въ публичните събрания, срѣща се въ цѣлата литературна продукция на балканските народи, и твърде често изпъква въ разговорите на дипломатите. Литературните трудове по този въпросъ, трудове отъ историченъ, народописенъ, политически и езиковъ характеръ, всѣка година се увеличаватъ съ редици брошурки и дебели томове тъй, че македонскиятъ въпросъ има вече огромна литература, отчасть на разните славянски езици, отчасть на останалите главни европски езици*). Само чешката литература нѣма до сега книга или статия, която да рисува прегледно същината на македонския въпросъ, неговите политически и етнологични страни и неговото развитие. За това се опитвамъ съ следните редове да попълня тази празднина, а за тогова, що би желалъ по отблизо да се запознае съ подробностите на въпроса, привеждамъ подъ линия по новата менъ достъпна литература.

Македонскиятъ въпросъ е собствено терминъ за сборъ отъ разни въпроси, що досѣгатъ централната часть на Балканския полуостровъ, отъ които нѣкои са твърде стари. Още днесь другояче разбира македонския въпросъ класическиятъ филологъ или изследвачътъ на старата история, инакъ славянскиятъ филологъ, по другояче сръбскиятъ или българскиятъ политикъ, а друго пъкъ понятие има за него дипломатътъ на нѣкоя европска сила; за последния македонскиятъ въпросъ е само часть отъ великата проблема, тъй наречения източенъ въпросъ, въ който всички европски сили иматъ свой интересъ. Ала всички тези разни гледища и разни нюанси на понятия сбрани подъ общото име „македонски въпросъ“ могатъ при все това да се редуцираатъ въ *две главни и основни проблеми: 1) проблема чисто политическа и 2) проблема етнологична,* като разбира се и двете силно засѣгатъ взаимно една друга.

Македония, централна страна на Балканския полуостровъ, чиито граници се опредѣлятъ разно, ала най добре съ линия, която се протака приблизително отъ Солунския заливъ край северната политическа граница на Гърция дори до Пиндските планини, а отъ тамъ на северъ къмъ брѣговете на Охридското езеро, къмъ гребените на Шардагъ,

*) До 1896 год. събра цѣлата македонска библиография *Д. Матовъ* (Бълг. Прегледъ 1897 г. 5. 178).

Българите в Западните Балкани 1919

Карадагъ дори до Враня, и отъ тамъ по нататъкъ край политическите граници на България презъ Осоговската планина, край Рила презъ Родопите къмъ долното течение на Места *), до началото на XIX. столѣтие бѣше почти непозната страна за Европа.

Тепърва Pouqueville въ началото на столѣтието, а следъ него пътувачите Ami Boué, E. Cousinéry въ трийсетите години, Griesebach, Cyprien Robert и Григоровичъ въ четирисетите години я сближиха повече съ Европа и нарисуваха наистина въ груби чърти, ала изцѣло вече вѣренъ образъ на Македония **). Повечето отъ тѣхъ не са знаели славянски, та поради това въ тѣхните известия се срѣщатъ груби грѣшки, — ала при все това вече отъ тези първи пътувачи бѣше констатувано, че въ Македония живѣе наистина население национално силно смѣсено, но че въ него Славяните преобладатъ надъ останалите народности, надъ Гърци, Турци, Албанци и Румъни, и че тези Славяни принадлежатъ къмъ българска народность. Отъ езиково гледище ги е броилъ почти всички за Българи не само Григоровичъ, но вече и Pouqueville, Griesebach, Cousinéry и др. — съ една дума всички споменати пътувачи, а възъ основа на тѣхъ и Павелъ И. Шафарикъ въ своя „Slovanský Národopis“ отъ 1842 г., и Срезневски въ разбора на същото съчинение. Че тези Славяни освенъ това са чувствували български, било е явно отъ туй, че сами са се наричали Българи. Самиятъ Гопчевичъ признава туй. (Makedonien und Altserbien. Wien 1889 стр. 17, 155, 325.)

Отъ педесетите години запознаването съ Македония вече бързо напредва. Споменувамъ за пр. по нататъшните пътувания на H. Barth, G. J. Hahn, Fr. Kanitz, G. Lejean, на Англичанките G. M. Mackenzie и A. Jrby, F. Zach, В. Макушевъ, А. Гилфердингъ, прекрасните етнологични студии на Fr. Bradaška ***), споменувамъ публикациите на

---

*) Съ тези граници не спада разбира се ведно турското политическо дѣление на вилаети, тъй като Скопскиятъ вилаетъ обгръща още и Стара Сърбия, Битолскиятъ пъкъ часть отъ Албания, тъй че само Солунскиятъ вилаетъ съ всички свои санджаци (Солунски, Сѣрски и Драмски) лѣжи въ Македония. Турската официяльна власть не знае термина Македония. Това име е било на ново въведено въ научната литература въ XIX. столѣтие.

**) *Ami Boué.* La Turquie d'Europe. Paris 1840. (На ново издадена въ нѣмски преводъ отъ Виенската академия на 1889 год. подъ заглавие: Die Europ. Türkei. Срв. обширно извлѣчение въ Bulletin de la soc. de géogr. Paris III. sér. T. II. 1844. 65—96). *Cousinéry E. M.* Voyage dans la Macédoine. I—II. Paris 1831. *Griesebach.* Reise durch Rumelien. (Göttingen 1841.) *В. Григоровичъ.* Очеркъ путешествія по Европ. Турціи. (Казань 1848, II. изд. М. 1877). *Cyprien Robert.* Les slaves de Turquie. Paris 1844. Die Slaven der Türkei, Stuttgart. I — II. 1844.

***) *Barth H.* Reise durch das Jnnere des Europ. Türkei. Berlin 1864. *Hahn J. G.* Albanes. Studien. Jena 1854. Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar. Sitzb. Akad. I. Cl. XV. Von Belgrad nach Saloniki 1861. (Denkschr. XI.). *Lejean.* Ethnographie de la Turquie de l'Europe. Petterm. Mitth. Ergänzungsheft. 1861. *G. M. Mackenzie and A. P. Jrby.* The Turks, the Greecks and the Slavons etc. London 1867. (На сръбски е издалъ Е. Миятовичъ въ Бѣлградъ на 1868 год.); *Zach,* който е пътувалъ съ Hahn, е допълнилъ картата на тази книга. *В. Макушевъ.* Задунайскіе и адриатическіе славяне. Спб. 1867. *А. Гилфердингъ.* Боснія, Херцеговина и Старая Сербія. (Собр. соч. III. Спб. 1873). *Frant. Bradaška.* Die Slaven in der Türkei (Petterm. Mitth. XII. 1869. 411).

Българите в Западните Балкани 1919

събирачите на народни македонски пѣсни — Йовановичъ (1851), Безсоновъ (1855), Славейковъ (1855), Верковичъ (1860), братия Миладинови (1861) и т. н.

Съседните Сърби не обръщаха внимание на Македония и на тамошните „Българи“. Даже въ Сърбия преобладаше дълго време известно презрѣние къмъ македонските Славяни, както свидетелствува и Хилендарскиятъ монахъ Паиси на 1762 г., а при това и пълна индиферентность. Още въ сръбския преводъ на книгата на Макензи и Ирби (Мјур Макензи и А. П. Ирби, Путованье по слов. земљама Турске у Европи, превео Ч. Мијатовић. Београд 1868) преводачътъ не е намиралъ за нуждно да протестира, че авторките броятъ Македония между българските земи.

За македонски въпросъ въобще не ставаше въ тази литература още и дума.

Тепърва когато въ шейсетите години се постигна стремежа за самостоятелна българска черква и избухнаха пакъ нови революции и голѣмата турска война, тогава изведнъжъ отъ неспрѣлата още топла кръвь изкочи македонскиятъ въпросъ въ пълна сила и почти моментално. И изкочи както на политическата маса, тъй и на научното поле. Появяваха се, разбира се, и преди туй въ разни времена и при разни случаи въпроси, които му послужиха следъ това за основа: турските золумлуци и тежкото робство напр. даваха вече по напредъ причина за копнежъ къмъ свобода, отъ друга страна вече преди туй се изказваха съмнѣния за българщината на македонските Славяни (срв. фалшивото издание на пѣсни отъ Милоевичъ на 1869 година и като противовесъ фалшификаторските фабрикации на Верковича), отъ трета страна училищната и черковна българска пропаганда (отъ 1857 година) не се ограничаваше само въ България, ами засѣгаше и македонските епархии, — ала всичко това изцѣло взето неозначаваше още много, то не размъти даже повърхностьта на самия Балканъ, та толкова по малко бѣше опасно за мира на цѣла Европа, или за мира между балканските народи, Сърби, Гърци, Румъни, Българи и Турци. До тази стъпень достигна македонскиятъ въпросъ отведнъжъ тепърва презъ седемдесетите години. Въ това време почна да се развива и по нататъкъ, и то главно въ две посоки: въ посока чисто *политическа, въ която се разглеждаше въпросътъ, трѣбва ли Македония да бъде освободена отъ турското иго, и веднъжъ освободена какво да стане съ нея, кому трѣбва да принадлежи по нататъкъ,* — и въ посока *етнологична,* дето имаше стремежъ да се реши научно отъ *каква народность е мнозинството и ядката на македонското население, преобладатъ ли тамъ Българи, Сърби или Гърци.*

Тази двойна страна на македонския въпросъ имаме сега предъ себе си и ще я разгледаме въ следните две статии.

II.

За пръвъ пъть биде обърнато вниманието на политиците къмъ Македония въ шейсетите години съ стремежа за самостоятелна българска черква, постигнатъ на 1870 г., когато се устрои самостойна

Българите в Западните Балкани 1919

българска екзархия, независима отъ вселенския Цариградски патриярхъ. За гръцката черква това означаваше не само загубата на същинска България, но и на македонските епархии, тъй като Българите, като искаха колкото се може повече да разпространятъ областьта на новата своя собствена черква върху всички Българи, стремѣха се, разбира се, съ усилена агитация да спечелятъ и македонските си съотечественици. Тогава за пръвъ пътъ се появи интензивна българска агитация за присъединение на Македония къмъ България поне въ черковно отношение, и тази агитация следъ много преврати най после се увенча съ успѣхъ. Върху борбите за самостойна българска екзархия въ този прегледъ немога да се простирамъ *). Стига само да спомена, че Българите разумѣха, разбира се, добре, че въ своите стремежи да се отърватъ отъ турското иго би спечелили силна опора, ако да иматъ своя народна черква и ако българските попове са свободни отъ оковите и натиска на гръцките недостойни свещеници, епископи и патриярси, настроени неприятелски къмъ Славяните. А тъй като имаха на своя страна и исторически права, спомени отъ българската Преславска патрияршия, отъ Охридската патрияршия и архиепископство, което тепърва на 1767 година биде подчинено на вселенската патрияршия, — почнаха Българите въ половината на XIX. столѣтие да се домогватъ до своите епархии по разни и бурни пътища. Между тѣхъ интересно интермедзо изпъкна въ началото на шейсетите години, когато съ влиянието на Франция и Римъ искаше да оползотвори българските стремежи и да привлѣче народа къмъ себе. И наистина издѣйствува се позволение отъ правителството да се учреди българско-униятска черква, на 1861 г. Соколски биде ръкоположенъ за новъ архиепископъ — ала този епископъ вече следъ нѣколко дена изчезна . . . . Следъ това интермездо зафана се подъ ръководството на двама български епископи усилена дѣйность да се учреди самостоятелна българска православна черква, издаде се манифестъ, който искаше енергически автокефална черква, а когато патрияршията отфърли това искание, па даже и афореса българските епископи, разви се по цѣла България и Македония най усилена агитация въ полза на народната черква. На тази агитация, подкрепяна и отъ задгранични влияния, особно отъ Русия, се удаде най после да издѣйствува на 15. Марта 1870 г. отъ султана Абдулъ-Азисъ ферманъ, съ който се позволява да се учреди самостоятелна българска екзархия, зависима отъ патрияршията само въ туй, че екзархътъ трѣбваше да бъде ръкоположенъ отъ патриярха и светото миро да взима отъ Цариградъ **).

Най важенъ въ фермана бѣше § 10. Областьта, за която, споредъ точното изброяване на градовете и краищата, трѣбваше да бъде

*) Покрай главните трудове на Голубински (1871), следъ това на Теплова, Шопова (отъ 1889 г.), привеждамъ поне следните по-нови работи: *Michel R. P.* La question religieuse en Orient et l'union des églises. Paris 1893. *Costadine.* Le patriarchat de Constantinople et l'orthodoxie dans la Turquie d'Europe. Paris 1895. *Аноним.* Како је постала бугарска екзархија. (Београд 1897). *A. d'Avril.* En Macédoine. Paris 1897. За други вижъ още по нататъкъ.

**) Текста на фермана вж. на пр. у *Nicolaides,* Macedonien. (Berlin 1899), стр. 112.

Българите в Западните Балкани 1919

учредена новата екзархия, не бѣше наистина голѣма, но споменатиятъ § 10. даваше възможность да мине подъ новата, независима отъ Цариградъ организация, много по голѣма область, *именно цѣла Македония*. Защото този параграфъ даваше позволение, възъ основа на което могатъ и други градове, въ които две третини отъ населението пожелаятъ, да се присъединятъ добавъчно къмъ българската екзархия. А въ туй бѣше най голѣмата опасность за гръцката черква. За това вселенскиятъ патриярхъ съ всичка сила се опрѣ на учредяването на екзархията, па и успѣ за късо време да спре нейното учредяване, но вече на 1872 г. новиятъ великъ везиръ Махмудъ Неддимъ, разположенъ повече къмъ Българите, даде позволение да се направи изборъ и да се ръкоположи екзархъ. При бурни противогръцки демонстрации въ Цариградъ биде избранъ окончателно на 4. Априли Антимъ. Гръцкиятъ патриярхъ го, разбира се, непризна, даже нѣщо повече, — той го афореса и провъзгласи цѣлата нова българска черква за схизматична (тази анатема продлъжава и до сега), ала съ туй не подрови нейното съществуване. Наопаки! По нататъшна последица бѣше и туй, че при гласуването, позволено възъ основа на § 10. отъ фермана, обявиха се и македонските епархии въ Скопие, Велесъ и Охридъ за екзархията. Наистина пакъ се удаде на вселенския патриярхъ, подпомаганъ отъ оплакванията отъ сръбска страна, да издѣйствува при новия великъ везиръ Мидхатъ паша да спре присъединението на тези македонски епархии, ала пъкъ туй имаше отъ друга страна за последица, че българската агитация сега се обърна всецѣло въ Македония, тукъ мъжки се държеше, и когато следъ туй избухна и щастливо се свърши руско-турската война, когато на 1885 г. биде присъединена къмъ България Румелия, Българите достигнаха най после на 1890 г. повторно своята цель, сиречъ берати (отъ 23. Юли 1890 год.), които имъ даваха и епархиите въ Охридъ и Скопие.

Отъ като се учреди екзархията въ Цариградъ, тя стана центъръ на българската пропаганда въ Македония. Въ нейни ръце се съсредоточиха материялни помощи, а тя ги употрѣбяше главно за основаване на училища и за черковната организация. Българските училища въ Македония бързо се увеличаваха. На 1886 г. имаше 359, а на 1898 г. Кънчевъ споменува 584*). Че тази пропаганда не можеше да напредва безъ пари е ясно и естествено, обаче твърдението на Choublier, че славянските жители на Македония се подкупвали отъ Българите трѣбва да се отфърли тъй, както и другото негово съждение за тѣхъ, че ужъ „tous sont prêts à se dire, selon les moments et les influences aux quelles ils sont soumis, Bulgares, Serbes, Roumains, Hellènes et même Macédoniens“.**) Въ тези размѣри туй вече нестава.

Ала българските стремежи, па разбира се и гръцките зафанаха между туй да се осложняватъ и да се кръстосватъ и отъ друга страна.

*) Туй въ вилаета Битолски, Скопски и Солунски. Съ Одринския и Цариградски вилаетъ всички български училища на 1898 год. са възлизали на 739 съ 43.807 ученика. Бълг. Пр. V. 1. 152, срв. II. 12, 69 (за 1886 г.).

**) *Choublier M.* La question d'Orient depuis le traité de Berlin (Paris 1899) стр. 290, 283.

Българите в Западните Балкани 1919

Появи се съ своите претенции върху Македония и Сърбия, раздразнена вече отъ туй, че подъ българската екзархия бѣха турнати не само епархии въ българска страна, ами и нѣкои окръжия въ край ужъ сръбски, които и по напредъ принадлежали къмъ сръбската патрияршия въ Ипекъ. За това Сърбия насочи сега своите претенции върху туй, щото отоманското правителство да позволи да се основе въ Скопие сръбско архиепископство на чело съ Сърбинъ, особно когато на 16. Ноември 1896 г. умрѣ Скопскиятъ митрополитъ Методи и се отвори тамъ сръбско консулство. Скопие трѣбваше да стане базисъ на сръбската пропаганда. Сега и противъ туй почна да се опира Цариградската патрияршия, подпомагана отъ Турци, Гърци и Българи. Въ самото Скопие пъкъ възникнаха отъ туй между Гърци и Сърби твърде бурни спорове за черкви, за служене на славянски, за славянското пѣние. Гърците нарушаваха съ насилие сръбските служби, Сърбите отплащаха съ същата мѣрка. При портата и патрияршията имаше постоянни разправии върху туй, да ли да бъде ръкоположенъ за митрополитъ тамъ гръкътъ Амвроси или Сърбинъ (вече на 1894 год. самъ краль Александъръ интервенира въ Цариградъ), а когато при все това биде ръкоположенъ гръкътъ Амвроси, Охридско-прѣспенскиятъ митрополитъ, трѣбваше да служи литургия подъ охраната на низами, а най после и да избѣга отъ Скопие; на негово мѣсто биде повиканъ като замѣстникъ архимандритътъ Фирмилиянъ, родомъ Сърбинъ (22. Септември 1897). Архимандритъ Душичъ*) заплашваше вече и съ отцѣпването на сръбската черква отъ Цариградъ по примѣра на Българите, па даже и съ присъединението ѝ къмъ Римъ . . . .

Тепърва въ последно време, особно когато резултатътъ отъ гръцко-турската война на 1897 г. пресуши гръцката подпора, която се проявяваше по напредъ и съ революционна пропаганда на доброволни възстанически чети, отстъпи най-после патриярхътъ окончателно и позволи да се ръкоположи Фирмилиянъ за сръбски епископъ (съобщение на „Nár. Listy“ отъ 6. Януари 1901 н. с.). Също и за Призренската епархия се води въ по ново време пакъ борба между патриярха, който се мъчеше да постави тамъ духовно лице по духъ Гръкъ, и между сръбското правителство. Въ последно време то най-стене успѣ на мѣстото на починалия Дионисий да прокара добрия Сърбинъ архимандритъ Никифоръ Протичъ (срв. Nár. Listy“ отъ 13. Февруари 1901 н. с.).

*) *Doutchitch N.* Le patriarchat œcuménique et la question de l'Eglise serbe. Paris 1898 (сръбски въ Бѣлградъ 1898) стр. 17. За цѣлата работа срв. и *П. Балкански.* Српски народ у српској епархији (Дело. 1898 III. 395, IV. 276, 406; 1899. I. 114, 232, 382, II. 76). Архимандритъ Душичъ написа повече статии по този въпросъ (Васельенска Патријаршија. Београд 1897. Рашко-призренска Митрополија Б. 1896).

Отъ българска страна се появиха противъ сръбските стремежи на 1897 г. съчиненията: *Атанасъ.* Сръбскитѣ претенции и скопската епархия, (излѣзе и на французски: Les prétentions serbes et l'éparchie d'Uskub. (Paris 1898), *Дриколовъ.* Сръбскитѣ претенции въ Западна България, Отпадъкътъ на ср. пропаганда, *Д. Инсаровъ.* Сръбскитѣ претенции на Македония, посветени всички на този черковенъ въпросъ и на сръбската школска пропаганда. Срв. и статията на *Ив. Георговъ.* Послѣдниятъ опитъ на сръбската пропаганда въ Скопье. (Бълг. Прегледъ III. 1897. 12. стр. 77).

Българите в Западните Балкани 1919

сегашни опити за реформи, които отъ време на време предприемаха султаните отъ XIX. столѣтие не водѣха къмъ цельта, главно поради отпора отъ страна на турските консервативни кръгове.

Комисията се събра въ Цариградъ на Декември 1876 г., разбира се вече при обстоятелства и настроение силно развълнувани.

Военното щастие между възстанници и Турци презъ 1876 год. се наистина смѣняваше, ала при това въ България и другаде се извършиха отъ Турци, Башибозуци и Черкези истински кланета, въ които загинаха въ късо време съ хиляди християни въ най-страшни мъки; въ Солунъ биде убитъ отъ турците нѣмскиятъ и французски консулъ, въ самия Цариградъ бѣха възстанали софтите, биде възкаченъ на престола новъ султанъ Мурадъ, който обаче следъ три месеца трѣбаше да отстъпи на Абдулъ Хамидъ II. (Абдулъ Азисъ между туй бѣше убитъ). Туй стана причина, че най-после и въ Англия, тази брутална защитница на Турция, се издигна противъ турските золуми Гладстонъ и съ своя авторитетъ принуди Биконсфилда къмъ резерва спрямо портата, — и че отъ друга страна царь Александъръ силно развълнуванъ и на всичко решенъ, поддържанъ отъ симпатията и гласа на цѣлия руски народъ, изпрати Игнатиева при Портата съ ултиматумъ (3. Октомври).

Тепърва тогава Турция отстъпи, обяви на силите своята готовность за нови радикални реформи и позволи да се свика нова конференция отъ великите сили въ Цариградъ, която се събра тамъ на Декември 1876 г. Въ тази конференция главни представители на силите бѣха: на Англия лордъ Salisbury и Elliot, на Германия баронъ Werther, на Австрия графъ Zichy и баронъ Calice, на Франция баронъ de Bourgoing и графъ de Chaudordy, на Италия графъ Corti и на Русия графъ Игнатиевъ.

Резултатътъ отъ първите съвещания на посланниците бѣше този, че за основа на подробните преговори съ Турция трѣбаше да се приеме „que la Porte s'engagerait d'accorder à la Bosnie et à la Herzégovine un système d'autonomie locale et administrative. . . . On donnera de pareilles g[illegible]nties contre le mal administrative en Bulgarie. . .“ При това инструкциите и предложенията на Игнатиева бѣха насочени къмъ туй, *щото съ автономна България да бъде непремѣнно съединена и Македония.* Игнатиевъ предлагаше за основа етнографската карта на Балканския полуостровъ, токо що издадена отъ Киперта на 1876 г.; предложенията пъкъ на американския делегатъ и на князь Чертелевъ бѣха насочени къмъ друго опредѣление на границите, ала всѣкога съ присъединението на по-голѣмата часть отъ Македония къмъ България*). Тези проекти наистина се натъкнаха на отпоръ, особно

*) Срв. особно прекрасния разборъ на дѣлата на тази конференция въ статията на *П. Милюкова* „Изъ поѣздки въ Македонію“ (Вѣстникъ Европы 1899. III. 57. и сл. Срв. превода: „Европейската дипломация и македонския въпросъ“. София, 1899 год. (преводъ на Вишинъ), и *E. Driault.* La question d'Orient depuis ses origines jusqu'à nos jours. Paris 1898, стр. 209 и сл. Лордъ Сализбури направи предложение за вертикаленъ дѣлежъ на България: 1. на западна область съ Видинския, Нишки, Софийски санджаци и съ Македония и 2. на източна область, дето турското влияние трѣбваше да остане въ по-голѣмъ размѣръ.

Българите в Западните Балкани 1919

Отъ друга страна заслужва да се спомене, че и България спечели въ последно време. За неутралитета, що запази на 1897 г. презъ гръцко-турската война, издѣйствува си отъ Портата три български митрополита въ Неврокопъ, Струмица и Дебъръ.

Тукъ вече сме напълно въ едната часть на политическите спорове, чиито предметъ е *Македония*. Зафанаха се въ България съ стремежа за самостойна народна черква, ала пренесоха се скоро тукъ, гдето, на черковното поле остро се сблъскаха преди всичко старата власть на Гърците съ историчните права и съ естественото право на Българите, къмъ което подбудена между туй отъ други обстоятелства, които веднага ще узнаемъ, се присъедини съ своите претенции и Сърбия съ противогръцка и противобългарска тенденция. Сега черковно владѣятъ Македония Българите — Сърбия има само епископски намѣстникъ въ Скопие; на Гърците тукъ съвсемъ е отнета отъ ръцете черковната мощь, а отъ туй произтича и най-силниятъ изворъ на неприятелството, що днесь дѣли въ македонския въпросъ Гърци и Българи. По този начинъ съ параграфъ 10-и отъ фермана на 1870 год. македонскиятъ въпросъ за пръвъ пътъ се появи на сцената на спорната политика, отъ дето вече не изчезна.

Повторно и още въ по голѣма мѣра се появи предъ Европа македонскиятъ въпросъ въ руско-турската война, и този пътъ главно като важна *часть отъ цѣлия великъ източенъ въпросъ*.

Въ по старите проекти, които щѣха да служатъ за разрешение на източния въпросъ, съ други думи на въпроса, какво трѣбва да стане съ турската империя, която се намира въ упадъкъ, нѣмаше за Македония особенъ споменъ. Нито въ първите проекти на Екатерина II. и Иосифъ II., нито въ проекта на Наполеона I. и Александра I.*), нито въ проекта на князь Полинякъ отъ 1830 г., и въ по късното предложение на Николай I., представено на англ. посланикъ Хамилтонъ Сеймуръ на 1853 г., даже и въ постановленията на Парижкия миръ отъ 1856 г., (следъ Кримската война), дето великите сили за пръвъ пътъ почнаха да се грижатъ за християните на турското царство, не става още дума за Македония, като самостоятелно цѣло. Въ дипломацията изпъкна понятието Македония по самостоятелно и по опредѣлено тепърва на 1876 и презъ следните години.

Когато почна да става турското робство несносно за балканските Славяни, и когато поради това зафанаха да се увеличаватъ революционните признаци — руската дипломация на княза Горчакова не имъ бѣше чужда, — и когато най после на 1875 г. избухнаха бързо първите възстания въ България, Босна, Херцеговина и Черна Гора, тогава европейските велики сили, като се бояха отъ нѣкое преждевременно разрешение на източния въпросъ, принудиха Високата Порта да свика и признае една международна комисия, която да се нагърби съ изработването на дефинитивни реформи и съ орегулирането на сносни отношения между отоманското правителство и подчинените християнски народи на Балкана и вънъ отъ него, тъй като всички до-

*) *Choublier M.* La question d'Orient стр. 4. и сл.

Българите в Западните Балкани 1919

когато Игнатиевъ предложи, щото Русия като гаранция, че реформите ще се въведатъ, да окупира временно България, ала изцѣло при все това те бѣха приети и на Белгия се повѣри окупацията за гаранция, като бѣше преди това едногласно отфърлена турската гаранция, предложена отъ министера Савфетъ отъ името на султана.

Портата обаче не пристъпи къмъ изпълнението на тези предложения. Като се преструваше предъ външния свѣтъ, че има ужъ на мисъль по радикални и по справедливи реформи — споменувамъ напр. какъ великиятъ везиръ Мидхатъ паша на 12. Декември при гърмежа на всички Цариградски топове прогласи конституцията въ отоманската империя, въ която щѣха да иматъ еднакъвъ дѣлъ съ Турците и християнските народи, — тя отфърляше последователно всичко, що „нарушаваше суверенитета на султана", отфърли и ултиматума, въ който членовете на конференцията въ осмото засѣдание бѣха сбрали своите искания, като ги предложи само за очи на първия свиканъ ad hoc турски парламентъ; последниятъ се състоеше само отъ правителствени представители, почти единствено отъ турски чиновници и, разбира се, не пристъпи къмъ тѣхното разглеждане, — и по този начинъ следъ дълги спорове поради поведението на Савфетъ паша, който всичко отфърляше, конференцията въ десетото си събрание на 8. Януари 1877 г. се свърши и неоставаше друго, освенъ въпроса за реформите да се реши съ война. Пратениците веднага заминаха.

За Русия войната бѣше неизбѣжна. Следъ последните опити на Англия да я предотврати и следъ като си осигури неутралитета на Австрия, на която се предложи Босна *), Русия на 4. Априли свърза съ Румъния воененъ договоръ и на 12. царятъ премина съ войската си границата. Войната се води, както е познато, съ помощьта на Сърбия и Черна Гора и щастието минаваше ту отъ едната, ту отъ другата страна, ала най после на 18. Януари 1878 год. се подписа въ Одринъ примирие и на 19. Февруари се сключи миръ въ Санъ-Стефано предъ самия Цариградъ. Въ условията на мира покрай обезщетението се призна преди всичко отъ Турция независимостьта на Румъния, Сърбия и Черна-Гора, като при това Сърбия щѣше да получи още доста значително разширение на югъ и истокъ, Черна Гора часть отъ Херцеговина и Баръ съ Улчинъ, биде призната по нататъкъ автономията на Босна и Херцеговина подъ контролата на Русия и Австрия, а най главното бѣше, че отъ България трѣбваше да се образува ново княжество, което да обфаща не само същинска България, ала и Румелия и *Македония* **), и щѣше да се управлява отъ собственъ избранъ князь съ конституционно управление. Новата велика България заемаше едно пространство отъ 164.000 квадратни километра и се простираше отъ море до море.

---

*) Choublier на стр. 54, 86.

**) Тази область биде присъединена пакъ главно възъ основа на Кипертовата карта тъй, че западната граница на България щѣше да бъде линията, която се спуща изъ Вранската каза къмъ Шардагъ, презъ Шардагъ къмъ устието на Велещица до Дринъ, следъ това край Дринъ и Охридското езеро къмъ Корча, презъ Костурското езеро, край Воденъ къмъ устието на Вардаръ, а по нататъкъ презъ Бешикъ-гьолъ край морето дори до Буругьолъ.

Българите в Западните Балкани 1919

Тази точка отъ мира обаче предизвика тревога въ Австрия и Англия, дето отведнажъ се появи страхъ, че руското влияние на Балкана съ помощьта на Велика България ще порастне твърде много въ вреда на другите и че особно Турция ще се предаде всецѣло на благоволението на Русия. Царятъ наистина искаше изпървомъ да се опре на Англия и Австрия, като мислеше, че има въ Германия опора за своите стари услуги, обаче Бисмаркъ изневѣри на старото приятелство и Русия трѣбваше да отстъпи. Свика се конференция въ Берлинъ подъ предсѣдателството на Бисмарка, която трая отъ 1. Юни до 1. Юли. Въ нея взеха участие отъ страна на Германия освенъ Bismarck, баронъ Werther и князь Hohenlohe, отъ страна на Австрия графъ Andrássy, графъ Karolyi и баронъ Haymerle, отъ страна на Франция Waddington, St. Vallier, Desprez, отъ страна на Англия лордъ Beaconsfield, Salisbury и Russell, отъ страна на Италия графъ Corti и de Launay, отъ страна на Русия князь Горчаковъ, графъ Шуваловъ и баронъ Убрилъ, отъ страна на Турция Каратеодори паша, Мехмедъ Али паша и Садулахъ бей.

Съ Берлинския конгресъ постановленията на С.-Стефанския миръ бѣха тъй окастрени въ вреда на Русия, че тамъ всеобщо се чувствуваше поражението и загубата на военните успѣхи, когато пъкъ Англия тържествуваше. Границите на Черна Гора бѣха стеснени, Босна и Херцеговина се постави подъ управлението на Австрия за неопредѣлено време, като ѝ се позволи при това да държи гарнизони въ Новопазарския санджакъ, на Сърбия*) се дадоха тепърва по нейна собствена рекламация и тепърва възъ основа на договора ѝ съ Австрия като рекомпензация Нишко и Пиротъ. Най много обаче пострада създадената отъ Русия велика България. Тя биде раздѣлена на три части: крайдунавски вилаетъ, който остана единствено свободенъ (разбира се като васална на султаните държава), създадената отъ Румелия автономна провинция съ християнски губернаторъ, и Македония оставена пакъ подъ Турция; бѣха ѝ обещани само нѣкои реформи, които обаче и до днесь не са осъществени.

Естествено и ясно е, че това ново разрешение не успокои не само Русия, ами и славянските балкански държави, а преди всичко младата, освободена България.

България чувствуваше най много загубата, що претърпѣ съ отнимането на Румелия и Македония преди малко съединени съ нея ведно. Съвсемъ естествено е, че въ нея се породи голѣмъ кипежъ и стремежъ да се поправи вредата, да се достигне на ново съединението на Румелия и Македония съ България. По вси страни се разви веднага агитация, която изпървомъ и руските офицери оставени въ България усилено подклаждаха и подпомагаха. Последиците на туй наистина бѣха, че отъ комисията, която имаше за задача да изработи румелийското управление, се постигнаха нѣкои по благоприятни административни отстъпки, но нищо повече! Този уставъ изработенъ отъ

*) *Влад. Джорджевичъ:* Србија на Берлинском конгресу (Отаџбина 1890; француски въ Revue d'histoire diplomat. 1891). Срв. и *Choublier* 55.

Българите в Западните Балкани 1919

румелийската комисия за Румелия бѣше взетъ наистина по нататъкъ отъ Портата за основа на закона, който имаше сила и за останалите провинции въ европска Турция, — но когато новиятъ законъ за вилаетите бѣше предложенъ на 1893 год. на събралата се на ново въ Цариградъ комисия, видѣ се, че той лежи дълбоко подъ уровена на румелийския уставъ, а къмъ нови подобрения Портата просто не пристъпи *).

Туй разбира се неможеше да успокои българските стремежи, а само повече увеличаваше и разпаляше агитацията за обновението на велика Св.-Стефанска България. Между това въ самата България станаха голѣми политически промѣни, особно по вина на руската политика настана пълно отцѣпление отъ Русия, натягаха се повече и повече отношенията съ Сърбия и Румъния и България оставена сама на себе си, зафана да работи и съ тайна революционна агитация. На 1885 г. Българите постигнаха до нѣкъде резултати отъ своите старания. Съ помощьта на приготвената на бързо некървава революция въ Пловдивъ на 6. Септември Румелия се прогласи за съединена съ княжеството, а Турция изненадана не прояви силенъ отпоръ. Напраздно се горещи Гърция и протестува противъ туй нарушение на Берлинския договоръ като изпрати войски въ Тесалия, напраздно протестува и Сърбия. Великите сили макаръ и не отъ сърдце, като неискаха да предизвикватъ по голѣми заплитания, приеха fait accompli, принудиха Гърция съ блокадата на гръцките пристанища да отстъпи (27. Май 1886 г.) а Сърбия, увлѣчена отъ Милана въ необмислена война заплати я съ битката при Сливница (5—7. Ноември 1885 год.) и биде запазена отъ още по лоши последици само съ намѣсата на Австрия. България придоби Румелия и *оставаше вече само Македония.*

Ала да се спечели тази не бѣше вече тъй лесно. Въ борбата за Румелия сблъскваха се преди всичко само интересите на Турция и България; тукъ около Македония обаче изпъкнаха изведнъжъ повече съперници, пазейки ревниво своите интереси, и бѣха съперници твърде силни.

На първо мѣсто тукъ бѣше още *Турция,* наистина въ упадъкъ, но не такъвъ, какъвто сънуваха противниците й следъ свършената руско-турска война. Че турските сили бѣха подценявани, показа не само самата война съ Русия на европското и азийско бойно поле, ами още повече последнята гръцка война отъ 1897 г., що тъй печално се свърши, съ истински срамъ за Гърците **). Отъ друга страна обади се съ необикновена енергия и съ силни доводи и Сърбия.

Сърбия отъ Св. Стефанския миръ се отърси отъ индиферентността, що проявяваше по напрдеъ спроти Македония, и отведнъжъ забелѣжи, че има тамъ цѣлъ редъ голѣми собствени интереси. Ала заедно съ туй и Сърбите се поставиха моментално въ силенъ антаго-

*) *Милюковъ.* Поѣздка стр. 452.

**) Турците, разбира се, боятъ се преди всичко отъ българското влияние. Срв. анонимната книжка: Политиката на турското правителство спроти българитѣ въ Македония. Leipzig 1896. Реф. въ Бълг. Пр. III. 7. 262. Срв. и *V. Bérard.* La politique de Sultan. Paris 1897.

Българите в Западните Балкани 1919

низъмъ спроти Българите, тъй като забелѣзаха, че между туй въ миналите години Българите са спечелили съ училищната, политическата и най много съ горе очъртаната черковна пропаганда силна почва въ Македония въ вреда на самите тѣхъ. Други две нѣща раздухаха по нататъкъ този проклетъ антагонизъмъ. На първо мѣсто Сърбите се чувствуваха онеправдани съ корестьта, що имъ донесе войната презъ 1876—78 г., тъй като получиха само Нишкия и Пиротски окръзи, а те очакваха нѣщо повече. Преди това Сърбия сънуваше великъ сънъ, като копнѣеше да стане предна славянска държава на Балкана, дори бълнуваше и за възстановението на нѣкогашното сръбско царство, въ което да влизатъ България и Македония*).

При това още сръбските шовинисти не изпуснаха да оползотворятъ особните народописни отношения въ Софийско, Кюстендилско и Трънско за твърдението, че къмъ България били ужъ присъединени собствено сръбски краища. Отъ друга страна Сърбия почувствува страшенъ ударъ отъ туй, че съ окупацията на Босна и Херцеговина отъ съседната велика сила Австрия отне й се може би за всѣкога надѣждата да излѣзе на Адриятическо море. Само съединението съ морето можеше единствено да осигури на Сърбия велико бъдъще и разцвѣтъ. Съ отцѣпването на Босна и Херцеговина обаче тези надѣжди се обръщаха въ пухъ и прахъ.

Тогава не е чудно, че се разнесе отведнъжъ изъ Сърбия новъ народенъ девизъ, изказанъ отъ И. Павловичъ: „Ми неможемо без мора“ — съ други думи: *нѣма ли Сърбия вече пристъпъ къмъ Адриятическо море, трѣбва да си проправи пътъ и да се съедини съ Егейско море и Солунъ трѣбва да стане пристанище на Бѣлградъ***). Нищо не характеризува по добре ситуацията, въ която се постави Сърбия, отколкото отчаяното изречение на сръбския министъръ Миловановичъ, автора на твърде забелѣжителната и симпатична статия за сръбско-българските отношения: „Не достигне ли Сърбия Егейско море, ще бъде принудена да се предаде напълно въ ръцете на австрийската династия“ . . . Тази мисъль е отправена къмъ Българите, отъ които Миловановичъ иска да сфанатъ положението и по миренъ начинъ да се спогодятъ съ Сърбия***). Обратътъ въ сръбската политика, който отъ 1878 г. се проявява въ напредването къмъ Солунъ, настана следователно неизбѣжно отъ само себе си, — обаче този обратъ неозначава днесь нищо друго, освенъ придобиване на Македония за смѣтка на България, война съ България.

За това зафана Сърбия, за да парализира досегашното силно българско влияние, отъ 1878 г. енергична агитация отъ своя страна,

*) Срв. главно прекрасната статия на *П. Н. Милюкова* „Сръбско-българ. отношения по македонския въпросъ“, въ Бълг. Прегледъ V. 1899. IX—X. стр. 53. Обръщамъ внимание, че работите на Милюкова досежно политическата страна на македонския въпросъ са по мое разбиране изобщо най-добрите отъ всички извори, що имахъ на ръце. — За гореспоменатите нѣща срв. и *Choublier* стр. 50 и сл. и *Bošković*. La mission du peuple serbe. Bruxelles, 1886.

**) *Н. Маренинъ* (Бълг. Пр. 1900. 8. стр. 51.), Милюковъ I. с. 98.

***) *Др. М. Г. Миловановичъ.* Срби и Бугари. (Дело. 1898. I. 301).

Българите в Западните Балкани 1919

за това краль Миланъ на 1885 г. се впусна въ война съ България, затова краль Александръ енергично се домогваше и днесь вече успѣ да постави сръбски митрополитски намѣстникъ въ Скопие, та то да стане здравъ базисъ за по нататъшното напредване къмъ югъ, за това се издигатъ съ позволение на турското правителство отъ 1897 год. сръбски училища въ Македония, където туй поискатъ дори и най малъкъ брой сръбски семейства *), и за това отъ осемдесетите години цѣлъ редъ журналисти и учени се заловиха за работа да докажатъ, че ядката на славянското население въ Македония, или даже както Гопчевичъ мисли, собствено цѣлото е сръбско. Има даже партия въ Сърбия, която би дала на Гърците южна Македония стига патрияршията въ борбата да помага на Сърбите **).

Ала въ тази политическа борба за Македония не стоятъ единъ срѣщу другъ само Турция, България и Сърбия. Съ същото усилие и съ още по голѣма разяреность защищаватъ своите предполагаеми права върху Македония *гръцките* учени, журналисти и политици, като се борятъ и противъ Сърбия и противъ България. Те стоятъ на становището, че Македония е страна, въ която отъ старо време дори до днесь владѣе гръцка култура и господствува гръцки езикъ, „ein Land mit griechischer Volks- und Staatssprache", гдето Гърците всѣкога са били „das leitende Kulturelement" ***), обявяватъ македонските славяни за стари Македонци-Гърци само повръхно пославянчени, осъждатъ неблагодарностьта на Българите, които съ своята черковна пропаганда изгонили изъ Македония висшия гръцки клиръ и съ туй имъ отнели и опората на тѣхните политически кроежи, неблагодарность за това, че ужъ собствено гръцкиятъ клиръ съ своята твърда организация запазилъ вѣрата и народностьта на българските Славяне отъ претопяване въ турското море †) и подобни.

Днесь, разбира се, като виждатъ силния развой на народното самосъзнание у Славяните, Гърците не протягатъ вече ръка за цѣла Македония, както правиха на пр. още на 1878 г. въ познатия меморандумъ на гръцките силлози въ Цариградъ ††), ами само за южната ѝ половина, която била ужъ постоянно гръцка дори до линията отъ Охридъ до Мелникъ, а до нѣкаде и за срѣдната часть. Ала за тези краища воюватъ енергично, като печелятъ тукъ тамъ и подпора между

*) Сръбски училища въ Турция на 1891—2 г. имаше 112 съ 4551 ученика, на 1893—4 г. вече 125 съ 5384 ученика (*В. Веселиновичъ*. Стат. Српских школа. Београд 1896; Statistique des écoles serbes en Turquie pour l'année scolaire 1895—6. Belgrad 1897). Обаче Матовъ съобщава числа много различни отъ тези на Веселиновича (Бълг. Пр. II. 12. стр. 72).

**) *Костадин* (псевд.) Цариградска патријаршија и православлье у Евр. Турској. Београд 1895.

***) *Nicolaides Cl.* Macedonien, Berlin 1889. Стр. 59 и сл., 129 и сл. Срв. *A. Stéphanopoli.* Le facteur grec dans le problème oriental. Athènes 1896.

†) Nicolaides стр. 96.

††) Mémorandum des Syllogues grecs de Constantinople. Livre bleu. Turquie Nr. 31. 1878. pièce 14. Срв. Choublier 285.

Българите в Западните Балкани 1919

еленофилите на западна Европа*). Гръцките училища тукъ съ поддръжката на гръцки патриоти са се удвоили презъ последните години, — Николаидисъ на стр. 141. белѣжи за 1895 г. въ Солунския и Битолски вилаетъ 907 училища съ 53.633 ученика,—обаче преселването на гръцката интелигенция въ Гърция отъ една страна и сръбско-българската пропаганда отъ друга ослабятъ тѣхното влияние, а за винаги го подкопа нещастната война на 1897 г. Остана само толкова по-голѣмата имъ ненависть къмъ Славяните. Впрочемъ Българите сами признаватъ, че въ Македония най важниятъ имъ неприятель са и до днесь Гърците и гръцките училища.**)

Освенъ Гърция обажда се като пета балканска държава съ претенции върху Македония и *Румъния*. Между нея и България съществува също натѣгнатость още отъ Берлинския конгресъ, въ който Румъния за своите голѣми услуги трѣбваше да отстъпи на Русия въпреки протестите на Братияно плодородната Бесарабия а сама за благодарность да вземе пустата Добруджа, страна незащитена и географически принадлежаща на България, поради което постоянно подозира Българите въ желание да си отнематъ назадъ Добруджа. Отъ друга страна Румъния намѣри прѣкъ интересъ въ южна Македония въ туй, че прогласи за своя народна повинность да се застъпи за остатъците отъ еднородното тѣмъ племе—тъй наречените Куцовласи, Цинцари, научно днесь именувани македонски Арумъни, чиито сѣдалища са разфърлени по Пиндъ, Тесалия и западна Македония между Охридското езеро и долни Вардаръ. Румънскиятъ агентъ Апостолъ Маргаритисъ стана презъ последните години истински апостолъ на арумънското народно движение. Основаваше румънски училища (главно въ Битоля), ръководеше агитацията за народно черковно управление въ Битоля, интригуваше предъ правителството, предъ папата, и дѣйствително въ малко години създаде тукъ основа за политическите аспирации на Румъния.***) Той имаше успѣхъ и за това, че цельта на неговите стремежи не бѣше революционна, а наопакъ всѣкога благоприятна и угодна на турското правителство. Направи съюзъ съ албанското движение за охрана на властьта, подпомагаше дѣятелно турците въ последната война съ Гърците и съумѣ по този начинъ да спечели благоволението и протекцията на Портата за своите стремежи. Казватъ че и Австрия го поддържала въ неговите аспирации съ цель да спечели въ Македония една страна добре разположена къмъ нея.

*) *Bérard V.* La Turquie et l'hellénisme contemporain. Paris 1893 (3. изд. 1897). *Bérard. V.* La Macédoine. Le pays et les races. Paris 1897. (2. éd.).

**) Срв. речьта на В. Кънчовъ въ Славянска Беседа въ София на 1899. (Бълг. Пр. V. 3. стр. 62).

***) *Weigand G.* Die nationale Bewegung unter den Aromunen. Globus 1897. I. 53. (бълг. преводъ излѣзе въ Бълг. Пр. IV. 1. 71.) Срв. и *Choublier* 312, *Nicolaides* 175 и сл. *Neniçescu.* De la Românii din Turcia. Букурещъ 1896. Срв. *Gauvin A.* Les Roumains de la Turquie d'Europe (Ann. de l'École libre de sc. pol. 1897. 102).

Българите в Западните Балкани 1919

Най после освенъ тези петь най близко заинтересовани държави и народи (за стремежите на нѣкои албански патриоти нетрѣбва да споменувамъ), — стоятъ тукъ съ своите претенции и интереси и други още, наистина по далечни, но за това толкова по мощни сили, Русия, Англия и Австрия.

Русия има сигуръ, следъ великото събитие, що извършиха нейните войски на Балкана, твърде много спомени и интереси, за да гледа бездѣйно отдалече нъ туй, що се върши на Балкана, па има и прѣки сношения съ Атонъ, даже и да не е истина познатото *on dit,* че руските атонски монаси носятъ подъ расото си униформата на царските войски. Русия е преди всичко противъ всѣко нарушение на равновесието на Балкана, съ което би си усилила България. Руската политика отъ осемдесетите години се противи на всѣко усилване на „неблагодарната“ България, тя по скоро поддържа Сърбия въ нейните претенции и въ нейната пропаганда въ Македония. За това и на 1897 г. се постигна познатото съглашение за status quo-то между нея и Австрия, и за това виждаме, какъ въ последно време г. Зиновиевъ остро излиза въ Цариградъ и София противъ агитацията на македонския комитетъ. Старата славянофилска политика на княза Горчакова се измина безвъзвратно.

Покрай Русия и *Англия* пази твърде много своето надмощие надъ Срѣдеземно море, за да отстъпи даромъ на друга държава пристъпа къмъ важните пристанища на Егейско море — а *Австрия?* Австрия, отъ като за награда за изгубените италиянски провинции се домогна до окупацията на Босна и Херцеговина, и отъ като зарови тамъ огромни милиони, неможе се вече отказа отъ тамошните свои интереси. Даже наопакъ Австрия, макаръ и да не говори за това публично, иска ли да запази изобщо туй, що до сега има, и да го доведе до по нататъшенъ разцвѣтъ, естествено трѣбва да се стреми къмъ Солунъ, естествено трѣбва да се мъчи на пръвъ планъ да прокара желѣзница къмъ Митровица, Скопие и по нататъкъ къмъ морето. Въ последно време съзираме въ всемирната политика голѣмъ експлозивенъ стремежъ. Европските велики сили употрѣбятъ своите усилия за добиване на колонии. Австрия не можеше да ги последва въ туй отношение, па до нѣкъде нѣмаше и нужда. *За Австрия днесь тези колонии са Балканите.* Тамъ може още съ успѣхъ да развие нова икономическа политика, да създаде тържище за своята търговия и индустрия. Ала за всичко туй е необходимъ свободенъ пътъ и съединение съ Солунъ. Въ туй лежи цѣлиятъ голѣмъ интересъ на Австрия въ Македония, въ туй и всичките нейни досегашни добри и по-малко добри пътища, що до сега е фанала.

България, за която всички тези чужди интереси не са тайна, дразнена е отъ всичко туй къмъ по голѣмъ отпоръ, и българската агитация въ последно време се увеличи до такава степень, че дава причина за сериозенъ страхъ и у приятелите на Българите. До като българската пропаганда бѣ насочена противъ Турците и имаше за цель пробуждането и удържането на народното самосъзнание у македонските Българи съ помощьта на училищата и черквата, и до като я

Българите в Западните Балкани 1919

виждахме съпроваждана отъ възвишения наученъ трудъ на историческото, лингвистично, народописно и пр. поле, всички наши симпатии бѣха на нейна страна. Тази пропаганда бѣше естествена и заслужваше пофала и подпора. Обаче българската македонска агитация е избрала днесь едно срѣдство, чийто ходъ за постигане на цельта, споредъ туй, що слушаме и четемъ, не може да се удобри. То е полутайното, полупубличното дружество наречено *македонски комитетъ*. Произходътъ, организацията и сегашното негово положение не са ми познати по отблизо. *) Ала отъ външни признаци и дѣйствия трѣбва да съдимъ, че македонскиятъ комитетъ нагледъ развива реформна, въ същность обаче революционна дѣйность. На публичните македонски конгреси се поставятъ умѣрени искания,**) искатъ се реформи въ автономна смисъль, а тайно се работи за кървава и бурна революция. Изтръгватъ се насила десетъци въ полза на революционния фондъ, доставятъ се оръжия, — българското правителство на Петрова тъкмо зафана да конфискува пушките на стрелческите дружества — а у младите членове на комитета се разпалятъ страстите до такава степень, че се увличатъ въ политически убийства. Вестниците въ последно време са пълни съ подобни нападения съ оръжие въ ръце, и макаръ че нетрѣбва всѣкога да смѣтаме политическите причини за главни подбудители, при все това нѣкои отъ тѣхъ не са безъ поли-

---

*) Официялните статути и сведения за организацията никакъ неможахъ да намѣря въ София. Най много за вътрешната организация на македонския комитетъ изработена на 1895 г. съобщи неотдавна една Цариградска дописка (може би на нѣкой членъ), публикувана въ „Frankfurter Zeitung“ отъ 17. Февруари 1891 г. Разбира се обаче, че не може да се знае да ли всичко тукъ е истина. Централниятъ комитетъ е въ София; покрай него има два главни комитета въ Солунъ и Одринъ, подъ които се намиратъ цѣлъ редъ мѣстни дружества. Паричните помощи, които се изпращатъ всички въ София, а сегисъ тогисъ се изтръгватъ и на сила, споменатиятъ дописникъ преценява на 400—500.000 лева годишно. Измѣната се наказва съ смърть.

**) На пр. въ главното годишно събрание на македонския конгресъ отъ 1896 г. въ София като минимумъ се иска, щото Скопскиятъ, Битолскиятъ и Солунскиятъ вилаети да бъдатъ съединени въ една провинция на чело съ български губернаторъ (избранъ за 5 години) съ сѣдалище въ Солунъ, и да бъдатъ въведени, разбира се, редъ реформи и въ вътрешното управление. — Трѣбва също да засвидетелствувамъ, че българските брошури и статии презъ последните години, до колкото съмъ ималъ случай да ги чета, се изказватъ повече или помалко въодушевено, ала при това спокойно и умѣрено. Срв. на пр. брошурата на журналиста *Д. Ризовъ*. Ромънобългарския конфликтъ (София 1900), на учителя *Д. Димовъ*. Македонското освободително дѣло (Ломъ 1900), на *В. Кънчовъ*. Положението въ Македония (Бълг. Пр. V. 3. 62). Съ низъкъ, грубъ тонъ пишатъ само Гърците и г. Дурново въ Москва (Имѣютъ ли Болгари истор. права на Македонію и пр. 1895., противъ Българите). Покрай македонския комитетъ на 1895 г. се основа и друго дружество за легална подпора на Македония наречено „Братски Съюзъ“. То издаде хубавата и интересна брошурка на *П. Ивановъ*. Положението на българитѣ въ Македония (София 1895). По малко спокойна и вѣрна е анонимната статия: Митингитѣ въ княжеството за Македония (София 1895). Бълг. Пр. II. 4. 195. 199. Тукъ споменувамъ и брошурата на Българина *Гьорги Капчевъ*. Macedonija ili glas roba. (Zagreb 1898), която се застъпя за освобождението на Македония отъ противосръбско становище и иска автономия за Македония (Бълг. Пр. V. 4. 147).

Българите в Западните Балкани 1919

тическа окраска, особно неотдавнашното убийство на проф. Михаилеано въ Букурещъ, извършено отъ осемнайсетгодишния Българинъ Стоянъ Димитровъ, или убийството на Качева отъ учителя Шумановъ и т. н. Че при такива обстоятелства не само неприятелите на България, не само нѣмските, маджарските, румънските и сръбски вестници, ала и приятелите ѝ даватъ естествено политическа основа на всички подобни убийства, и ги приписватъ всички на македонския комитетъ, особно на неговия предсѣдатель г. Сарафовъ — е съвсемъ понятно и естествено, толкова повече, че македонскиятъ комитетъ мълчи за туй предъ Европа. Поне азъ незная ни една официяльна проява на комитета срѣщу тези сумарни обвинения въ последно време. Самъ съмъ изнелъ впечатление, че не е доказано прѣкото подклаждане на убийствата, *) — трѣбва само да се отстранятъ нѣмско-маджарските стъкла презъ които вестниците печататъ тези новини, — обаче неможе да се отрича, че девизите проповѣдвани отъ комитета са въ свръзка съ тези избухвания на политическите страсти, които всѣки трѣбва да осъжда. Че на българските стремежи за съединение на цѣлия народъ, стремежи, които сами по себе възбуждатъ само симпатии у всички Славяни, този родъ срѣдства много вредятъ и онищожаватъ онези симпатии, за туй неможе да има и съмнѣние. Македонскиятъ комитетъ въ своя собственъ интересъ трѣбвало би по здраво да стѣгне юздите на своите стремежи, и да се държи въ границите на реалните и прилични програми. Намъ е тежко повече нѣщо да кажемъ, защото работите са твърде отдалечени и тъмни, за да можемъ са впусна въ подробенъ анализъ и рекриминация на цѣлата дѣйность. Друго необмислено срѣдство на българските агитации е онищожаването на старите сръбски и гръцки паметници въ Македония, останали отъ времето на сръбското и гръцко влияние и владичество. Българите ги онищожаватъ, както явно доказа неотдавна експедицията на руския археологически институтъ въ Цариградъ (срв. Визант. Временникъ 1900 стр. 587), като мислятъ, че съ туй ще ослабятъ историческите сръбско-гръцки претенции. Такова дѣяние нѣма да възбуди, разбира се, никъде симпатия и въ нищо не ще промѣни днешното положение на работите. Подобни случки са станали главно въ мънастира Трескавецъ при Прилепъ и въ Марковския мънастиръ при Скопие, дето сръбските надписи и фрески са били изтрити и онищожени. Разбира се, че за туй са виновни елементи отъ *отдалечената българска интелигенция*.

Отъ всичко казано става явно, че днесь поради отношенията произлѣзли преди всичко отъ осакатяването на условията на Св. Сте-

*) Положителни доказателства за прѣката връзка на македонския комитетъ и на Сарафова съ убийствата въ последно време до сега не са дадени. И Букурещкиятъ процесъ съ Димитрова и Трифонова не ги даде, тъй като показанията на обвиняемия и на свидетелите правятъ впечатление на показания изтръгнати на сила или съ подкупъ. Сарафовъ самъ въ интервюто съ кореспондента на Виенския вестникъ „Neues Wiener Journal“ отрича да еималъ нѣкакво участие въ убийствата, като признава само, че е билъ въ Букурещъ и че тамъ въ едно събрание е говорилъ и дѣйствувалъ за македонската кауза.

Българите в Западните Балкани 1919

фанския миръ, Македония е станала наистина Еридина ябълка между всички съседни народи и между нѣкои европски велики сили. Руско-австрийското съглашение отъ 1897 г. държи наистина днесь още изкуственъ капакъ надъ македонския кратеръ — ала до кога? Тъкмо може би за това днесь подъ него постояно повече и повече дими и тътне. Турската администрация го подклажда отъ една страна съ своята слабость, отъ друга съ постоянно вършените золумлуци, съ постоянното насърдчение на Албанците, съ гледане презъ пръсти на тѣхните грабежи и т. н. Дали неотколешната решителна постъпка на г. Зиновиева предъ Портата и свързаните съ нея военни мѣрки на турското правителство въ Македония ще принесатъ нѣкакво подобрение, азъ се съмнѣвамъ. За доброволна справедлива ревизия на Берлинския договоръ великите сили очевидно нѣматъ желание, а за мирна спогодба на България съ Сърбия, която единствено би могла да задържи по нататъшното кръвопролитие, днесь споредъ всичко е вече късно и невъзможно. Хубавите думи на Миловановича за съединение на славянските интереси на Балкана противъ общите неприятели едва ли днесь би могли да се осъществятъ. Обаче върху това ще се повърнемъ още веднъжъ на края на книгата.

Такъвъ е билъ до сега *политическиятъ* развой на македонския въпросъ.

III.

На второ мѣсто македонскиятъ въпросъ е проблема чисто *етнологична*. Има споръ да ли македонските Славяни са Сърби или Българи, или даже и Гърци, или пъкъ да ли са до сега хора безъ опредѣлена народность, постоянно готови да я мѣнятъ, както се произнесе неотколе за туй Choublier (срв. напредъ) и както се произнасятъ Сърбите. Всички политически аспирации сръбски, български и гръцки на първо мѣсто броятъ всѣка на своя страна правото за народностьта на Македонците. Българите казватъ: Македонците са отъ българска народность, Сърбите пъкъ ги прогласяватъ за Сърби, а Гърците отчасть за чисти Гърци, отчасть за Гърци послявянчени отгоре отгоре.

Въ старо време, разбира се, понятието за народность се сливаше просто съ понятието за вѣра. Противъ Турците стояха въ Македония християни, друга разлика не се чувствуваше. Ала когато презъ XVIII. и XIX. стол. дори до седемдесетите години разните пътувачи са разпитвали за народностьта на жителите, получавали са винаги отговоръ: „Ние сме Българи“. Доказателства за туй бѣха вече събирани нѣколко пъти и нѣма нужда тукъ на ново да ги привеждамъ. Туй впрочемъ нито Сърбите, нито Гърците го отказватъ. Сърбите тогава изобщо не се грижеха за Македония, въ присъединението на Славяните не намираха нѣкакъвъ интересъ. Напротивъ това вече преди седемдесетите години цѣлиятъ културенъ животъ на Македония бѣше тесно свързанъ съ България. Българите вече преди това време имаха тамъ свои училища и отъ Македония са цѣлъ редъ будители и първи български писатели (монахъ Паиси, Иоакимъ Кръчовски, Кирилъ Пейчи-

Българите в Западните Балкани 1919

новичъ Тетовецъ, Христаки Павловичъ, архим. Анатоли, Ангелко Палашевъ, Райко Иванъ Жинзифовъ, Дим. Миладиновъ, основателятъ на българското училище Неофитъ Рилски), тамъ се основа на 1839 г. и първата българска печатница въ Солунъ отъ македонеца, синайския архимандритъ Хаджи Теодоси. *)

Естественията резултатъ на туй бѣ, че почти въ всички съчинения, които до седемдесетите години говорятъ за Македония, четемъ, че славянското население на страната е отъ българска народность.**)

Тепърва презъ седемдесетите години настана обратъ по политически причини, както изложихме въ предната глава. Сърбия замѣни по напрежната своя индиферентность съ интензивно внимание къмъ Македония, зафана да аспирира за нея, почна да развива жива пропаганда и тези стремежи естествено станаха причина, че покрай чисто политическиятъ споръ за Македония се зафана и сръбско-български научeнъ споръ, споръ върху туй да ли македонските Славяни са Сърби или Българи, при който, разбира се, неостанаха назадъ нито политически отбитите Гърци, които викатъ до Бога, че Македония собствено е постоянно още гръцка земя. Нѣма тукъ да разглеждамъ по отблизо въпроса, що е стояло на преденъ планъ при този обратъ, да ли политическите стремежи или научното познание. Фактъ е, че въ нѣколко години се събра и публикува отъ сръбска страна цѣлъ редъ доказателства, съ които трѣбваше да бъде оборено по прежното мнѣние за българщината на македонските Славяни и по този начинъ отведнъжъ да се отнеме на Българите естественото право върху Македония. Почна да имъ се натяква, че са създали тукъ българска народность само съ агитация и пари, че се възползували отъ отпора срѣщу гръцкия клиръ за да присъединятъ сръбското население къмъ българската екзархия, съ една дума че на бързо побългарили старите добри Сърби, а че и историческите български права немогатъ се и сравни съ историческото сръбско право. При такива обстоятелства Българите неможеха вече само да крепятъ и по нататъкъ своите политически успѣхи въ Македония, а трѣбваше да гледатъ да ги обосноватъ и да ги подкрепятъ и по научeнъ пътъ. А понеже днесь по въпроса за народностьта главно мѣрило е езикътъ, естествено научниятъ споръ за народностьта на мекедонските Славяни се докара преди всичко на филологическото поле, а историята, народописътъ принасяха само помощни и повече или по малко второстепени доказателства.

Течението и сегашните резултати на този научeнъ споръ между Сърби и Българи, въ който, разбира се, взимаха голѣмо участие и други

---

*) Бълг. Пр. III. 11. 117—127.

**) Срв. *Гопчевичъ*. Makedonien 17, 155, 325. *А. Теодоровъ*. Гдѣ има Българи? (Бълг. Пр. II. 7. 94) и анон. статия озаглавена „Единъ отговоръ“ (отговоръ на Дело) все тамъ III. 11. 117 и сл. *Athanas*. Les prétentions serbes et l'éparchie d'Uskub. Paris 1898. *Д. Матовъ*. Кратка расправия по етнограф. на Македония. Пер. Спис. XXXIV. 425, XXXV. 674. Отд. отпеч. София 1890. 83 и сл. До колкото зная, единственятъ пътувачъ, който е отбелѣзалъ славянските Македонци за Сърби, е австрийскиятъ лѣкарь *Dr. G. Müller*. (Albanien, Rumelien etc. Prag 1844. 21.)

Българите в Западните Балкани 1919

изследвачи, особно Руси, е приблизително следното. Въ този прегледъ мога, разбира се, да начъртая неговия ходъ само въ груби чърти а също и да приведа само най главните образци отъ пространната тукъ принадлежаща литература.

Първото сблъскване стана въ края на шейсетите години на народописно поле. Произлѣзе препирня при издаването на пѣсните на македонските Славяни за заглавието, сиречъ препирня върху туй, да ли да бъдатъ наречени сръбски или български. Йоановичъ (1851), Безсоновъ (1855), Славейковъ (1855), Верковичъ (1860), братя Миладиновци (1861) озаглавиха своите сбирки „болгарскія пѣсни", „болгарски народни пѣсни", „песме македонских бугара" и под. Ала вече на 1870 г. виждаме *С. Милоевичъ* да издава сбирка отъ „сръбски" македонски пѣсни, при изданието на които фалшификува впрочемъ не само заглавието, ами и самите пѣсни, като ги прекара въ езиково отношение презъ сръбски калъпъ.*) Освенъ това, черковната българска агитация, що засѣгаше и въ Македония, предизвика единични статии, въ които възъ основа на историята се оспорваше на Българите правото за черковно съединение съ Македония. Още повече почнаха да се умножаватъ въ Сърбия разните дребни публикации и статии, които защищаваха отъ Българите сръбските права върху Македония и Стара Сърбия презъ седемдесетите години, следъ издаването на фермана отъ 1870 г. Споменувамъ тукъ на пр. пътописите на С. Милоевичъ (1871), на П. Сречковичъ (1875) и други, статиите на М. Веселиновичъ „Србија и Македонија" (Бѣлградъ 1880), книгата на Карича „Стара Србија (Бѣлградъ 1878), острата протибългарска статия на *П. Сречковичъ* „Из историје српске" 1884 и другите негови статии.

Българите, разбира се, не мълчаха. Вече въ шейсетите години зафанаха да излизатъ редица политически книги въ полза на българските претенции отъ българската школа, що основа въ Цариградъ Петко Р. Славейковъ (основа се за тази цель и в. Македоня 1865—68), а по късно писаха дребни статии отъ историченъ и филоложки характеръ Маринъ Дриновъ, Спиро Гулабчевъ, А. Теодоровъ. Въ това време и отъ българска страна *Ст. Верковичъ* фалшификува сбирка отъ старовековни славянски пѣсни на макед. Българи (Веда Словена. Бѣлградъ 1874).

Отъ руска страна се произнесе за Българите слависта *А. Кочубински* въ известието за своето пътуване по Македония и Стара Сърбия (Записки о пут. въ слав. земли. Одесса 1874. 44), *В. Тепловъ* въ своите „Матеріалы для статистики Болгаріи, Ѳракіи и Македоніи". (Петербургъ 1877) и филологътъ *В. Качановски* въ своето издание на пѣсни отъ западна България (Сборникъ зап. бълг. пѣсенъ. Петербургъ 1882). Също и проф. *Фр. Брадашка* възъ основа на данни, съобщени отъ Верковича, се произнесе за българщината на Маке-

---

*) *С. Милојевичъ.* Песме и обичаји укупна народа српског. Београд 1870. Срав. и статията на К. Иречекъ въ Zprávy o zased. král. učenné spol. nauk 1874. 248, и реф. въ Пер. Спис. 1872. IX. 341.

Българите в Западните Балкани 1919

дония въ обширната си статия въ Pettermann's geograph. Mittheilungen отъ 1878 г. По това време и I. Kiepert издаде народописната карта на Балк. полуостровъ въ българска смисъль (Берлинъ 1876) и Synvet подобна карта (1877).

По силно се развълнува повърхностьта на литературния споръ, когато на 1886 г. дойде на помощь на сръбските притенции рускиятъ консулъ въ Солунъ *И. Ястребовъ* съ доказателството, че езикътъ на събраните отъ него македонски пѣсни е сръбски, че и народните обичаи на Македонците сближаватъ ги съ Сърбите, а не съ Българите, и когато и при 2. издание на книгата на 1889 г. остана на своето твърдение, при всичко че критиките на първого издание, критики произнесени не само отъ Българи (Дриновъ, Матовъ и др.), ами напр. и отъ В. Ягичъ, обориха това негово мнѣние *). Отъ сърбска страна принадлежатъ къмъ това време още съчиненията на *Стоянъ Протичъ* (Законодавство и владаоци српски XIV в. Бѣлградъ 1888, и Македонији и Македонцима. Б. 1888), редица по нататъшни статии на *Веселиновича* (особно неговиятъ народописенъ прегледъ на Македония въ I кн. на Братство), на *Сречковичъ*, книжката на *Баджовичъ* и др. На българска страна отъ тези полемики излѣзе първото по голѣмо българско съчинение за Македония, сборникъ отъ народописни статии, съставенъ отъ нѣкогашния секретарь на българската Цариградска екзархия *Ат. Шоповъ* подъ псевдонимъ *Офейковъ* **).

Сборникътъ на Офейкова изново предизвика редъ публикации отъ сръбска страна. Между тѣхъ по научность надъ всички се отличиха филоложките и исторични трудове на *Стоянъ Новаковичъ*, мъжь съ голѣмъ политически кръгозоръ и съ дълбоко филоложко образование. Неговите трудове за разпространението на носовките и на съгласните ћ и љ и т. н. въ Македония, които прослеждатъ навсѣкъде доказателствата за сърбизъма на македонските Славяни ***), иматъ трайна цена, неговата полемика съ Офейкова въ много точки пренесе спора на по добро становище. Особно, срѣдно, а съ туй и за Сърбите по пригодно становище гледа да заеме *П. Драгановъ* съ доказателството, че македонските Славяни са собствено особно славянско племе, що се различава отъ Сърби и Българи. (Этнограф. очеркъ славян. части Македоніи. Слав. Изв. 1887—1888. Срв. и неговиятъ Македон. слав. сборникъ I. Спб. 1894.) Ала Драгановъ съ своето филоложко доказателство не помогна и съвсемъ не постигна цельта си. Само въ Русия неговата проповедь намери последователи, и на славянската на-

*) *Ястребовъ*. Обычаи и пѣсни турецкихъ сербовъ въ Призренѣ, Ипекѣ, Дибрѣ. Спб. 1886. II изд. 1889. Ягичъ Arch. XIII. 135. дава право на Дринова. Срв. *Дриновъ*. Нѣколько словъ объ языкѣ . . . дебрскихъ Славянъ. Спб. 1888.

**) *Офейковъ*. Македонски сборникъ. София. Научната часть на този сборникъ (безъ пѣсните) излѣзе на французски заедно съ картата на Лежана подъ заглавие „La Macédoine au point de vue ethnographique, historique et philologique". Philippopoli 1887. Къмъ туй срв. и по старата книжка на Офейкова: Ethnographie de la Macédoine. Philip. 1881.

***) Привеждамъ само неговите статии въ Ягичовия Archiv f. slav. Philologie XII. 78, XIII. 543, XIV. 360, XV. 37, още и неговата голѣма филоложка работа въ „Глас" на сръб. академия кн. XII. 1889.

Българите в Западните Балкани 1919

родописна карта, издадена на 1890 г. подъ редакцията на Комарова и Зарянко отъ Петербургското благотворително общество като приложение къмъ православния календаръ, отведнажъ Македония се показа съ новъ самостоенъ цвѣтъ, макаръ че въ по старото издание тя да бѣше още българска*).

Българите работѣха съ двойно усилие. Отъ многото работи трѣбва преди всичко съ пофала да спомена историко-филоложките статии на *М. Дриновъ* (срв. Бълг. Пр. IV. 5—4. 184), на *Ст. Бобчевъ* (Письма о Македоніи. Петербургъ 1889 и други), студиите на *А. Теодоровъ* за западно-българските диялекти, на *Л. Милетичъ* за члена и склонението, първиятъ филоложки трудъ на *Д. Матовъ*, особно неговиятъ отговоръ на книгите на Драганова, Новаковича и Ястребова „Кратка расправия по етнографията на Македония“ (Пер. Спис. XXXIV. 425, XXXV. 674), историческите трудове на *Димитриева, Каравелова,* по нататъкъ новите издания на македонски пѣсни отъ *К. Шапкаревъ* (София 1891). И новиятъ *Верковичовъ* „Топогр.-этногр. очеркъ Македоніи“ (Петербургъ 1889) спада къмъ туй време.

Срѣщу тази усилена дѣйность въ България виждаме, че въ Сърбия за жаль намѣсто научна работа по примѣра на Новаковича се развива въ това време вестникарска дѣйность отъ ненаученъ и шовинистиченъ характеръ. Свикваха се конгреси, като напр. на 1885 г. въ Бѣлградъ (12. II.), въ Нишъ (19. II.), въ Враня (26. II.), въ които страстно ораторствуваха К. Баджовичъ, П. Сречковичъ, М. Милоевичъ, архимандритъ Сава и други, като отричаха на Българите не само всѣкакви исторически, но и етнографични права върху Македония**). Основа се отъ дружеството св. Сава въ Бѣлградъ новъ сборникъ „Братство“ (1887—1890), посветенъ цѣлъ на македонския въпросъ, съ тенденция силно противобългарска, сръбската университетска младежь издаде шовинистична етнографска карта на Балканския полуостровъ (1891), Милоевичъ въ журнала „Српство“, издаванъ въ Бѣлградъ отъ Веселиновича отъ 1887 г., публикуваше статии, които самъ Новаковичъ бѣше принуденъ да опровергава. Сръбскиятъ шовинизъмъ въ тези години достигна своя връхъ въ лицето на *Спиридонъ Гопчевичъ,* сръбски журналистъ, който отъ това време стана типъ на публицистъ, какъвто не трѣбва да бъде***). Макаръ малко преди туй да пишеше още въ благоприятна за Българите посока, обърна се отведнъжъ по причини, познати на всѣки познавачъ на балканските отношения, и излѣзе срѣщу българските аспирации съ голѣмо ожесточение и ненависть. Въ

*) Срв. за това критиката на А. Кочубински въ Одеския Вѣстникъ 1890, бр. 239—242, и на М. Мурко въ Ягичовия Archiv XI. 264, XIII. 616. (Срв. и XI. 264.)

**) Срв. реферата на Б. Попелка въ Slovanský Sborník 1887. VI. 12, 84. Къмъ тези конгреси спада и събранието на академическото дружество „Побратимство“ (въ Бѣлградъ на 26. II. 1885.) съ по спокойната речь на Св. Симичъ.

***) Г-нъ Гопчевичъ живѣе сега, казватъ, въ Малки Лошинъ подъ името на нѣмския астрономъ Леонъ Бреннеръ. Неотколе вестниците донесоха новината, че *неговата госпожа* възъ основа на бомбастично написаната комична автобиография кани неговите „почитатели“ да поднесатъ почетенъ даръ на юбелара (Beil. Z. Allg. Zeit. 1900 бр. 88, 105.)

Българите в Западните Балкани 1919

книгата за Македония и Стара Сърбия, чието издание се дължи, както казватъ, на единъ басъ съ Цариградския Българинъ Дм. Петровъ дали Македония е сръбска или българска, Гопчевичъ приведе безпримѣрно доказателство за сръбщината на Македония: взе отъ Офейкова статистиките и ги преиначи, приведе филологични данни но фалшиви, твърдѣше, че Българите въобще нѣматъ пѣсни, че незнаятъ праздника „слава“, тази народописна проява на сръбския духъ, твърдѣше, че Славяните въ Македония са излъгани, подкупени отъ Българите — самъ Гопчевичъ ужъ мъжки устоялъ на подкупа, който му билъ предлаганъ отъ българска страна отъ нѣкой си „непознатъ студентъ“ въ голѣма сума, — съ една дума по такива и подобни пътища Гопчевичъ дохажда до заключението, че Македония е собствено цѣла сръбска, че въ нея живѣятъ 2.050.000 Сърби *срѣщу 57.000 Българи**). Характерътъ на Гопчевичовата книга носѣше върху си печатъ на такъвъ шовинизъмъ, шантажъ, и на такава очивидна невѣрность, че отъ всички обективни хора биде едногласно осъдена и зафърлена**). За жаль обаче туй не бѣше прѣчка, щото още на 1899 год. да се появи този памфлетъ въ Петербургъ въ руски преводъ, направенъ отъ М. Петровичъ.

При такива отношения дохаждаха, разбира се, всички по ясни и по спокойни глави да съзнаятъ, че по този пътъ македонскиятъ въпросъ нѣма да се реши, че трѣбва да се залови другъ пътъ, пътя на спокойния и обективенъ анализъ на филоложките и етнографски данни, правени отъ независими, незаинтересувани, а при това и съвършено научно подготвени изследвачи. Тези условия до сега рѣдко са се съсрѣдоточавали всички скупомъ у работниците по македонския въпросъ. И най добрите отъ по старите, като Новаковичъ, Матовъ, Дриновъ и т. н. бѣха до известна мѣра заинтересувани и не показваха всѣкога онуй спокойствие, що има естествено изследвачътъ, който стои далечъ отъ спора; Новаковичъ подозираше братя Миладинови въ фалшификация, Матовъ пъкъ Новаковича въ неточно, скрито ползуване отъ материяли и под. Същевременно излизаше на яве, че немогатъ се реши филоложките загадки на македонските диялекти въ кабинетъ, както това правѣше Л. Масингъ или Тиховъ***), а трѣбва да се влѣзе

*) *Sp. Gopčević*. Makedonien und Altserbien. Wien 1889. 251 сл., 267, 501. Срв. и неговата статия „Die ethnogr. Verhältnisse Makedoniens und Altserbiens“. Petterm. Geogr. M. 1889. III. 59 и „Die Wahrheit über M.“ (Wien 1890.)

**) Срв. напр. Ягичовиятъ Archiv XV. 618. Пер. Спис. XXXIV. 588, XXXVI. 991. Ausland 1890 Nr. 23. 478, Petterm. Mitth. 1890. Lit. 2464 и други. Единъ отъ критиците на Гопчевичовата книга г. *С. Юриничъ* въ своя анализъ прокарва доказателството, че македонските Славяни не са нито Сърби нито Българи, а Хървати (Ocjena djela Macedonien und Altserbien von Sp. G. Sofia 1892. Срв. Ягичовиятъ Archiv XV. 619). За Гопчевича срв. и книжката на *Hron*. Das Volksthum der Slaven Makedoniens. 1890.

***) *Masing L.* Zur Laut- und Accentlehre der maced. Dialecte. Petersb. 1891. *Н. Тиховъ*. Очеркъ грамматики зап. болг. нарѣчія. Казань. Зап. Унив. 1891. Тукъ споменувамъ и голѣмия трудъ на *Калина*. Studja nad historya jezyka bulgarskiego (Rozprawy fil. Akad. Um. XIV. XV. 1891), и досѣжната статия на *Д-ръ Флорински* въ неговите „Лекціи по слав. языкознанію“ I.

Българите в Западните Балкани 1919

между населението и непосрѣдствено да се слуша и анализува. Подобни съждения станаха причина, че презъ последните години чужди учреждения се решиха съ научни експедиции да се намѣсятъ въ въпроса. Отъ Виена проф. В. Ягичъ изпрати още на 1891 г. *Ватр. Облакъ* съ помощь отъ академията за изучване на македонските диялекти, а на 1897 г. учреди при Виенската академия особна „балканска" комисия, която въ късо време направи редъ позитивни изследвания. Също и Петербургската академия се реши да изпрати научна експедиция въ спорната македонска область. Отъ тези експедиции до сега са публикувани само знаменитите резултати на Облака и часть отъ изследванията на диялектологичната Виенска комисия*). Петербургската експедиция, която се състоеше отъ професорите Н. Кондаковъ, П. Милюковъ и П. А. Лавровъ, бѣше въ Македония полани, на 1900 г., и още не е публикувала резултатите отъ своето пътуване.

Покрай токо що споменатите чужди, сиречъ несръбски и небългарски изследвачи, — за прекрасната дѣйность на проф. П. Милюковъ въ полето на политическата история на въпроса споменахме вече напредъ, — можемъ обаче да приведемъ още редъ други повече или по малко прочути участници въ решението на македонския въпросъ въ лингвистично, народописно или историческо отношение. Тукъ принадлежи напр. отъ по новите романистътъ, професоръ при Лайпцишкия университетъ *Г. Вайгандъ,* който нѣколко пъти, възъ основа на собствени изследвания, се произнесе въ полза на българските претенции**), *Р. фонъ Махъ* (Die Macedonische Frage. Wien 1895; български преводъ въ София на 1895), проф. *В. Томашекъ* (Die heutigen Bewohner Macedoniens. Verh. des IX. geogr. Tages in Wien. Berlin 1891), *Лавеле* (La péninsule des Balcans. Bruxelles 1886. II.), и особно единъ отъ най добрите познавачи на Балканския полуостровъ проф. *К. Иречекъ,* който въ редицата свои исторически книги и статии всѣкога е броялъ македонците за Българи. Също тъй и *Л. Леже* въ своите статии. Отъ пътувачите, които презъ последните години пропътуваха македонските краища и признаватъ жителите за Българи, привеждамъ напр. Ар. Евансъ, ген. К. Голцъ, Е. Найманъ, Х. Гелцеръ, отъ Чехите Е. Файтъ***). Въ Русия се обяви въ последно време

*) Срв. *V. Oblak.* Macedonische Studien. Wien (Sitzb. Akad.) 1896. Срв. за участьта на Облака статията на М. Мурко въ животописа на Облака (V. Oblak. Lublaň I. 79 сл.). Балканската комисия на академията токо що издаде първата книжка отъ своите трудове (Schriften der Balkancommission. Ling. Abth. I. Südsl. Dialectstudien Heft I. 1900), а освенъ това редъ реферати въ Anzeiger на Виенската академия (1897. 141, 1899. 7.) Друга часть отъ комисията работи по археологията.

**) Срв. неговите „Aromunen" I. Leipzig 1895. и „Die nationalen Bestrebungen der Balkanvölker. Vortrag. Leipzig. 1898. На български излѣзе тази статия въ Прегледъ IV. 10. 95. Възъ основа на Вайганда застъпи се за българщината на Македония и *Р. Андре* въ Globus 1895. LXVIII. 177. Сказката на Вайганда въ Лайпцигъ на 1898. г. предизвика срѣщу му демонстрации на сръбските студенти, които обаче се свършиха безуспѣшно, даже доста комически. Срв. Българ. Прегледъ IV. 9. 143.

***) *Evans A.* Македония както си е. Пер. Спис. XXXI. 58. *C. von Goltz.* Ein Ausflug nach Macedonien. Berlin 1894. *E. Naumann.* Macedonien und seine

Войните в Западните Балкани 1919

остро противъ историческите права на Българите И. Дурново (срв. по напредъ). Новата книга на *И. П. Роганович*. Македонскій вопросъ на почвѣ его исторіи, этнографіи и политики (Казань 1900) до сега не съмъ ималъ на ръце, ала руската критика я отбелѣза като шовинистична сръбска книга.

Въ България работятъ въ последно време по научната страна на македонския споръ А. Теодоровъ, К. Мисирковъ, Дримколовъ, Н. Таховъ, И. Шишмановъ, Л. Милетичъ, Н. Начовъ, въ Сърбия М. Весничъ, С. Новаковичъ, и публикуватъ редъ по малки статии, сборници отъ пѣсни и т. н., които тукъ немога вече да споменувамъ подробно. Ще добавя само, че най добрия пъленъ образъ на исторично-статистичните отношения въ Македония издаде неотколе покойниятъ *Василъ Кънчовъ*, нѣкогашенъ инспекторъ на българските училища въ Македония*).

Какъвъ е резултатътъ отъ досегашните тези спорове и научни трудове?

Подробно немога да го разглеждамъ, ала сгрупираме ли всички факти виждаме 1), че въ *историята* могатъ и Сърби и Българи да черпятъ еднакви права върху Македония, 2) че *народописно* Македония стои еднакво близо отъ една страна съ Сърбия, отъ друга съ България, и че особно македонската „слава“ не е изключителенъ критерий за сръбщината на страната**), и че 3) наопакъ по *езикъ* трѣбва да я присъединимъ къмъ България, а не къмъ Сърбия. Този е днесь резултатътъ, до който са дошли предните политически незаинтересувани слависти, като Ягичъ, Облакъ, Иречекъ, Лавровъ, Калина, Флоринski***), и туй трѣбва да бѫде директива за обективния отдаленъ наблюдатель, който самъ нѣма тази степень на лингвистично образование за да си състави самостоятелно заключение.

---

neue Eisenbahn Salonik—Monastir. München 1894. *H. Gelzer*. Geistliches und Weltliches aus dem türkisch-griech. Orient. Leipzig 1900. За тази книга реферира *H. Zimmerer* въ статията „Zum Nationalitätenkampf in Makedonien“. (Petterm. Mitth. 1900. 295). *Fait E.* Z Mitrovice na Soluň. Osvěta 1889. Makedonie, země a lid. Osvěta 1891. И *J. Popelka* публикува още въ Slov. Sborník на 1887 г. статия „Jest Macedonie srbská či bulharská?“ (Стр. 104 сл.). Въ тази статия интересно е изложено положението на спора въ половината на осемдесетите години въ благоприятенъ за Българите смисълъ.

*) *В. Кънчовъ*. Македония. Етнография и статистика. София 1900. Срв. за нея реферата на Нидерле въ Slov. Přehled 1901. 119.

**) Празднуването „слава“ или „кръстно име“, сиречь празднуването празника на опредѣленъ светецъ, покровитель на цѣлото семейство дълго време се прогласяваше отъ Сърби (Ястребовъ, Гопчевичъ и др.) за народописенъ признакъ на Сърбите и се казваше, че „дето се слава празднува, тамъ има и Сърбинъ“. Туй обаче не е тъй. Този праздникъ не е никакъвъ изключителенъ характеристиченъ признакъ на Сърбите. Той съществува не само въ Македония между населението, което говори български, ала напр. и въ Тимошко, въ Родопите, Стара Планина, Плевенско, Русчушко и т. н. (Срв. Офейковъ, Macédoine 355 сл.).

***) Срв. думите на Облака въ Ягичовия Archiv XVI. 313. „Angefangen von Grigorovič bis auf Kalina und Lavrov wurden die macedonischen Dialecte im Grossen und Ganzen — bis auf vereinzelte Ausnahmen — zum bulg. Sprachstamme gerechnet und bei unserer heutigen Kenntniss derselben gibt es wohl kaum einen ernsten Forscher, der diesen Zusammenhang in Abrede stellen würde“.

Българите в Западните Балкани 1919

Въ цѣла Македония наистина не се говори на единъ общъ езикъ, ами на цѣлъ редъ диялекти, въ които тукъ таме се срѣща, разбира се, сръбското ѣ и ѣ (напр. въ Прилепско, Велешко, въ Дебъръ; другаде пъкъ звучи като меко *к'* и *ч'* и преминава въ тази форма и въ България), ала въ които пъкъ тукъ таме са запазени носовките, свойствени на българския езикъ (въ южна Македония), постпозитниятъ български членъ въ Дебъръ или българското *щ* напр. въ диялекта на Сухо между Сѣръ и Солунъ, на северъ отъ Солунъ, въ Дебърско и т. н. Туй всичко кара днесь горе споменатите видни езиковедци да сближаватъ македонските диялекти (не общия македонски езикъ) много повече съ българския, отколкото съ сръбския езикъ. И тъй лингвистиката днесь говори, че Македония е българска, и нито етнографията, нито историята ѝ противоречатъ въ туй.

Съ туй обаче не смѣтамъ въпроса за народностьта на македонските Славяни за разрешенъ, особно ако надзърнемъ въ нѣкои части на Македония и въ Стара Сърбия. На северъ остава още много нѣщо неясно въ разпредѣление границите на диялектичните области спроти сръбския езикъ, а освенъ това — тукъ има още едно нѣщо. При въпроса за народность не може да бъде мѣродавна незначителна диялектична разлика, ако други по силни фактори ѝ противоречатъ. Понятието народность наистина днесь се опредѣля отъ езика, ала покрай туй и отъ други фактори, които навѣрно въ известенъ случай могатъ да бъдатъ по мѣродавни, отколкото незначителни езикови критерии. Ще ли се осмѣли нѣкой да причисли населението на погранична преходна область къмъ народа А само възъ основа на нѣколко тънки диялектични нюанси, ако цѣлиятъ неговъ историченъ, икономически и политически животъ, негсвите стремежи и воля го прогласятъ и свързватъ съ съседния народъ Б?

Това са фактори, за които въ такъвъ случай трѣбва да се държи смѣтка. *И ако отъ езикова страна македонскиятъ въпросъ изцѣло е разрешенъ въ полза на Българите, по отношение на другите фактори той не е разрешенъ,* поне за далечните, обективни наблюдатели. Ние не виждаме въ Македония спокойствие, ами силно народно движение. Работи се съ политически девизи, пари, училища, черкви, а това са фактори, които може би тамъ, дето могатъ се сгрупира съ успѣхъ, да сполучатъ отъ по малко съзнателно население, което само не съзнава, говори ли на диялектъ повече сръбски, или повече български, — да направятъ Сърбинъ или Българинъ. А тези фактори не са свършили до сега своята работа и дѣйность, те са въ нейния разгаръ и eo ipso и населението въ разгара на своя народенъ развой.

Нѣмамъ тукъ на умъ цѣла Македония; за нейната южна, срѣдна и западна часть, доколкото тя е славянска, не се съмнѣвамъ, че е българска и българска ще остане. Думата ми е главно за Стара Сърбия съ северната часть на Македония, Скопско, дето днесь е насочено цѣлото силно влияние на съседната сръбска държава. Чета ли нѣкое сръбско известие, че въ Скопска епархия покрай българските къщи и училища има и много сръбски, а отъ друга страна

Българите в Западните Балкани 1919

пъкъ въ български рефератъ, че туй не е тъй*), де е истината за насъ отдалечените? Неостава тогава друго, освенъ резерва. За това мисля, че за народностьта на тези краища днесь още не е решенъ въпросътъ. Останали ли са днесь Пиротчани и Враняни още Българи — следъ повече отъ двайсеть годишенъ животъ въ сръбската държава?

Това са въпроси, на които не са наемамъ да отговоря и за това писахъ, че въпросътъ за народностьта на Македония до сега още не е разрешенъ. Трѣбва да се почака, да се види що ще донесе бъдъщето, ще излѣзе ли населението въ северните краища очистено отъ огъня на разните пропаганди като съзнателни Българи, съ цѣлия си животъ съвършени Българи, или не.

Въ цѣлость, разбира се, за Македония въ горе означените граници *днесь* можемъ да твърдимъ, че тамъ, дето има Славянинъ, той е Българинъ, и за това не се двоумя да подамъ тукъ резултата на новата Кънчова статистика, като най правдоподобна македонска статистика, разбира се, съ потрѣбната резерва**). Кънчовъ е съставилъ следния численъ прегледъ на разните народности (стр. 289) за Солунския и Битолския вилаети и за Скопския санджакъ:

	Християни:	Мохамедани:	Евреи:	Всичко:
Българи.	1,032.533	148.803	—	1,181.336
Турци	4.240	494.964	—	499.204
Гърци	214.329	14.373	—	288.702
Арнаути.	9.510	119.201	—	128.711
Румъни	77.267	3.500	—	80.767
Евреи	—	—	67.840	67.840
Цигани	19.500	35.057	—	54.557
Руси	4.000	—	—	4.000
Черкези.	—	2.837	—	2.837
Сърби	400	300	—	700
Арменци.	300	—	—	300
Други народности .	8.870	200	200	9.270
	1,370.949	819.235	68.040	2,258.224

*) Срв. напр. сръбското Дело 1899. I. 390 сл., и Бълг. Пр. III. 11, 125, III. 12, 77 сл.

**) Кънчовъ пресмѣта още четвъртъ милионъ Българи въ Сърбия (Македония 296), а пъкъ сръбскиятъ официяленъ Годишньак за 1900 г. наопакъ изброява въ Сърбия само 717 българи! Споредъ Кънчова (121) Сърбите не са преминали нигде въ по голѣмо множество Шардагъ и българска Морава, и за това счита Шардагъ и Карадагъ за сръбско-българска граница, разбира се, прошарена. При това добавямъ, че *Албанци* заселяватъ значителни части отъ западния погранченъ поясъ при Охридското езеро, при Дебъръ, главно обаче въ околностьта на Скопие и между Карадагъ и българска Морава; *Турците* образуватъ три голѣми групи: 1. между Островското езеро и Бистрица, 2. въ пояса между Вардаръ и Струма отъ Велесъ дори до Бешикъ-гьолъ, и 3. въ югоизточния клинъ отъ устието на Струма къмъ долна Места; *Румъните* са пръснати въ малки острови при Пиндъ, Верея, Битоля и въ Мъгленския островъ. *Евреи* живѣятъ въ южните градове, главно въ Солунъ. *Гръцката* область опредѣлямъ по нататъкъ.

Българите в Западните Балкани 1919

Такива са днесь резултатите отъ спора да ли македонските славяни са Сърби или Българи. —

Много по ясна картина имаме за спора, воденъ отъ гръцка страна срѣщу Славяните. *Гърците* сиречъ доказватъ не само, че Македония е била въ старо време и въ срѣдните векове гръцка земя, но че южниятъ край и срѣдната часть са останали гръцки и до сега, макаръ че населението отчасть подведено и подкупено отъ българската пропаганда е получило славянско лустро, макаръ че поддържа и иска днесь славянски училища.

Работата обаче днесь е тъй ясна, че не трѣбва да се простираме много върху ѝ. Че нѣкога въ Македония билъ разпространенъ гръцкиятъ езикъ и че населението съчувствувало на Гърците, не е още доказателство, че Македония е била гръцка. Ние имаме съвършено сходна, аналогична проява въ чешките земи. Много ли е отдавна отъ тогасъ, когато Чехия и Моравия имаха още нѣмска окраска, когато Прага бѣше нѣмска, когато нѣмаше чешки училища, когато образуванъ, съзнателенъ Чехъ бѣше изключение? Така е било и въ Македония въ минало време. По високата гръцка култура, историческата глориола и главно обстоятелството, че Гърците са били всѣкога превилигировано племе при отоманското правителство, па и туй, че клиръть е билъ гръцки, и че гръцкиятъ езикъ е билъ най разпространенъ търговски езикъ на истокъ, — всичко това е давало на Македония гръцка окраска, било е причина славянски и влашки семейства да даватъ синовете си въ гръцки училища, способствувало е гръцкиятъ езикъ да преодолѣе, съ гръцкия езикъ да може се мина презъ цѣлия край, отъ морето дори до Скопие. За това е имала наистина Македония още въ XVIII. стол. гръцки характеръ, и за това още въ XIX. стол. намираха тукъ гръцките политически идеи плодородна почва. Ала възраждането на негръцките народи, славянските училища, па и постоянното изселване на гръцката интелигенция въ новообразуваното свободно кралство, почна старото привилегировано значение на Гърците и на гръцкия езикъ бързо да ослабва, а следъ отцѣпването отъ гръцката патриярщия, следъ усилената пропаганда отъ българска страна и най после подиръ нещастната война на Гърците съ Турците на 1897 г. съвсемъ се подрови нѣкогашното гръцко влияние и Македония се показва на света каквато въ същность е, — земя въ ядката си славянска.

Чисти Гърци вънъ отъ градовете се намиратъ въ по компактна маса само на югъ, споредъ Кънчова по долното течение на Бистрица, като зафащатъ отъ Костурското езеро, следъ това на Халкидическия полуостровъ дори до Бешикъ-гьолъ, отъ двете страни на Тахинското езеро дори до Сѣръ и Правище, и нѣма съмнѣние, че и численото налучване на Кънчова (228.000 Гърци) е много по вѣрно, отколкото изчислението на шовинистичния, разгнѣвения надъ упадъка на гръцката мощь Николаидисъ, който ги наброява до 656.000 срѣщу всичко 454.000 Славяни! (Срв. неговото обяснение къмъ картата).

Българите в Западните Балкани 1919

Че Гърците не преставатъ да мислятъ за повторното спечелване на Македония, а именно сега поне на южната ѝ часть, споменахъ вече по горе. Гръцката литература може да се пофали въ тази посока съ редъ литературни произведения дори до днешенъ день*). Тези надѣжди обаче са напраздни. Въ най благоприятния случай Гърците ще трѣбва да се задоволятъ съ гръцката часть отъ землището на долна Бистрица и съ часть отъ Халкидическия полуостровъ. Гръцките сънища за нановосъздаването на великата византийска империя днесь са утопия.

IV.

Такава е въ цѣлость картината на досегашните политически и научни спорове за Македония.

Съпоставимъ ли отношенията между отдѣлните народи съ тѣхните политически аспирации, описани въ глава II., — виждаме, че българскиятъ елементъ е наистина най-силниятъ и че такъвъ ще остане, даже и като допуснемъ въ бъдъще нѣкаква промѣна; следъ тѣхъ, и то далеко стоятъ по своята сила мохамеданските Турци, а още по далече Гърците, които по численость не достигатъ нито четвъртината на Българите. Числено са съвсемъ слаби Румъните, въ собствена Македония и Албанците, па разбира се и Сърбите отъ горе изложеното гледище. Докато следователно политическите аспирации на балканските народи могатъ се опира о статистиката, иматъ значение само посесиите на Турците, аспирациите на Гърците и преди всичко българските искания. Не може и да има съмнѣние, че ако въпросътъ за бъдъщата съдба на Македония би могълъ да се реши само възъ основа на естественото право, Македония би се паднала на България, като се отстъпятъ малки погранични, чисто гръцки землища на Гърците. Турците ще почнатъ единъ презъ другъ веднага да се изселятъ, тъй както днесь напущатъ Босна или България.

Ала посочихъ по горе, че покрай естественото национално право въ Македония се проявяватъ и други интереси, които не обръщатъ внимание на това право, интереси тъй голѣми, че отиватъ и противъ него и презъ него. Такива са преди всичко днесь политическо-икономическите интереси на Австрия и Сърбия, особно животниятъ интересъ на последната държава. Незная да ли спокойното и разумно мислещо младо сръбско поколение и днесь още е убедено, че Македония е сръбска страна, или че може да бъде съ пропагандата посърбена, — ала сигуръ е туй, че ако и този утопиченъ възгледъ е изчезналъ и се е изпарилъ, у Сърбите продължава дълбоко да пуща корени стремежътъ и волята да придобиятъ какъ та какъ Македония, била тя сръбска или българска. Разбира се Сърбите чувству-

---

*) Срв. особно книгите на *Яни Калостини* (Μακεδονία Атина 1886. La Macédoine Ath. 1886) и споменатата вече книга на *Кл. Николаидисъ* (Macedonien. Berlin 1899.)

Българите в Западните Балкани 1919

ватъ, че тѣхната сила и перспектива са по малки, отколкото българските и че почвата постоянно имъ се изхлъзва изъ подъ нозете, и за това навѣрно въ последно време по често срѣщаме отъ сръбска (па и отъ гръцка) страна да се праватъ мирни предложения на Българите.

Проектътъ за „конфедерация на балканските държави", броейки въ нея и автономна Микедония, проектътъ за миренъ „дѣлежъ на Македония", девизътъ „Балканътъ на балканските народи" и под. — това са все прояви, що излизатъ отъ по слабите страни, чиито надѣжди са по малки, сиречь преди всичко отъ Сърби и отъ Гърци. Българите се държатъ повечето хладно, въздържано, съгласни са по принципъ съ хубавите думи, — ала отъ своите права изцѣло не искатъ да се откажатъ. Би било твърде интересно да се проследятъ по отблизо разните тези предложения и опити презъ последните години, но тѣхниятъ разборъ би ме завелъ тукъ далече. Оставямъ туй за други пъть. Тукъ просто отбелѣзвамъ, че за конфедерация работи Парижската социялистическа „лига за балканска конфедерация" (Ligue pour la confédération balcanique) подъ предсѣдателството на адвоката П. Аргириядисъ заедно съ дружеството „Grand Orient", и „Ligue internationale pour la paix et liberté"*), че предложения за дѣлежъ на сфери въ Македония са правили Сърбите, напр. В. Каричъ, М. Миловановичъ и други анонимно**). Ала положителни резултати тези предложения до сега не са имали. Впрочемъ за тогова, който следи по отблизу балканските работи, не е, мисля, тайна, че споратъ за Македония едва ли днесь е възможно да се реши съ мирна спогодба между Сърбия и България. Туй бѣше възможно на 1885. г., — ала днесь вече не. Българите днесь едва ли вече ще пристъпятъ къмъ дѣлежъ на сфери въ смисълъ на сръбските предложения, споредъ които западната Вардарска долина съ Солунъ би се паднала на Сърбия, а долината на Струма на Българите. Те нѣма да се съгласятъ на такъвъ дѣлежъ защото ще получатъ много по малко отъ Сърбите, при всичко че идеалното славянско становище би искало тази жертва отъ Българите, които всѣкога ще иматъ море отъ две страни! Па най после днесь и да се съгласятъ двете славянски държави, нѣма да позволи дѣлежа Австрия, защото такава спогодба би съвсемъ повредила нейните голѣми интереси и балкански надѣжди. И така перспективата е неутешителна.

Не се осмѣлявамъ да се впусна въ пророчество за крайната съдба на Македония. Само толкова забелѣзвамъ, че споратъ, споредъ всичко, нѣма да се свърши съ мирно изравнение. Даже и да се достигне днесь,

---

*) Срв. *P. Lagarde* et *P. Argyriades*. Solution de la question d'Orient. La confédération balcanique. La Macédoine. Paris 1996.

**) *В. Каричъ*. Србија и балкански савез. Београд. 1893. На български излѣзе въ София на 1895. *М. Миловановичъ*. Срби и Бугари. Дело. 1898. I. Анон. авторъ на статията въ Дело 1896. (Септември). Срв. *A. Brutus*. A propos d'un mouvement en Macédoine. Bruxelles 1900; *Ch. Sancerne*. La question d'Orient populaire. Paris 1897.

Българите в Западните Балкани 1919

съ изпълнението на Берлинския договоръ, туй, за което викатъ умѣрените и официялни*) български кръгове, сиречь *автономията* на Македония, — никога нѣма да остане това разрешение трайно; то ще бъде само преходна форма, която ще се продължи по късо или по дълго време, въ която агитациите нѣма да престанатъ, и която ще бъде най после дефинитивно отстранена, и то споредъ всичко съ една война между Сърбия, България, а може би и Гърция, война, въ която ще вематъ участие и великите държави, преди всичко Австрия. А резултата на тази война и съ туй и крайната съдба на Македония днесь никой не може да предвиди.

*) Срв. речьта, що произнесе преди нѣколко дни министрътъ на външните работи Даневъ за отношенията на България къмъ Македония.

Българите в Западните Балкани 1919